

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

ENDÜSTRİYEL FUTBOLUN OLUŞTURDUĞU SOSYAL BİR GRUP:
MÜŞTERİ SEYİRCİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH GÜR

YRD. DOÇ. DR. SAVAŞ DUMAN
YRD. DOÇ. DR. SAVAŞ ÇAĞLAYAN

OCAK, 2013
MUĞLA

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

ENDÜSTRİYEL FUTBOLUN OLUŞTURDUĞU SOSYAL BİR GRUP:
MÜŞTERİ SEYİRCİLER

FATİH GÜR

Sosyal Bilimleri Enstitüsünce
“YÜKSEK LİSANS”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 22. 01. 2013

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 14. 01. 2013

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Savaş DUMAN

Yrd. Doç. Dr. Savaş ÇAĞLAYAN

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ali TEKİN

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Fahri AKÇAKOYUN

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ünal BOZYER

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

OCAK, 2013

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 21.../12/2012 tarih ve 573/3 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/b maddesine göre, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Fatih GÜR'ün "Endüstriyel Futbolun Oluşturduğu Sosyal Bir Grup: Müşteri Seyirciler" adlı tezini incelemiş ve aday 14/01/2013 tarihinde saat 14.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ...*kabul*... olduğuna *o.y.birliği* ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Savaş DUMAN

Yrd. Doç. Dr. Savaş ÇAĞLAYAN

Üye

Üye

Üye

Yrd.Doç.Dr. Ali TEKİN

Yrd.Doç. Dr. Fahri AKÇAKOYUN

Yrd.Doç.Dr. Ünal BOZYER

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Endüstriyel Futbolun Oluşturduğu Sosyal Bir Grup: Müşteri Seyirciler” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/01/2013

Fatih GÜR

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı: GÜR

Adı: Fatih

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe: Endüstriyel Futbolun Oluşturduğu Sosyal Bir Grup: Müşteri Seyirciler

Y. Dil: Formed Industrial Football A Social Group: Client Spectator

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Savaş DUMAN, Savaş ÇAĞLAYAN

Ünvanı : Yrd. Doç. Dr, Yrd. Doç. Dr

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 78

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Spor Sosyolojisi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Taraftar

2. Seyirci

3. Müşteri Seyirci

4. Endüstriyel Futbol

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Fun

2. Spectator

3. Client Spectator

4. Industrial Football

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum O

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir X

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir X

Yazarın İmzası :

Tarih : 22/01/2013

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; futbolun bir endüstriye dönüşmesi sonrası oyunun önemli bir parçası olan taraftarların bu süreçte uğradıkları değişimi sosyolojik bir yaklaşımla değerlendirmeye çalışmaktır.

Araştırmanın evrenini Trabzonspor taraftarları oluştururken, örnekleme ise anket uygulaması ve mülakatlara katılan toplam 180 Trabzonspor taraftarı oluşturmuştur. Araştırma nitel bir çalışma olarak planlanmış olup gözlem, mülakat ve anket metodlarından yararlanılmıştır.

Araştırma süresince konuyla ilgili literatür taraması yapılmış, 26/11/2012-28/12/2012 tarihleri arasında Trabzonspor'un 4 lig maçı ve 1 kupa maçına gidilmiştir. 85 kale arkası taraftarı ve 85 kapalı tribün taraftarı olmak üzere toplam 170 taraftarla birlikte anket çalışması yapılmıştır. Trabzonspor'un tribün liderleri ve taraftarları ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Anket sonuçları SPSS programı aracılığıyla frekans ve yüzde değerleri alınarak incelenmiş ve elde edilen sonuçlar mülakat ve gözlem sonuçları ile teorik bir çerçevede tartışılmıştır.

Araştırma sonucunda; Trabzonspor taraftarının endüstriyel futbol ile olan ilişkisi, bu ilişkinin tribünlere yansımaları ve bu süreç içerisinde taraftarların geçirdiği değişim, bu değişimin Türk futboluna etkisi sosyoloji biliminin araçları esas alınarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak; ülkemizde bir taraftan futbol endüstrisi kendini var etmeye çalışırken diğer taraftan buna uygun planlı ve sistemli bir çalışmanın yürütülmediği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Taraftar, Seyirci, Müşteri Seyirci, Endüstriyel

ABSTRACT

The purpose of this study is to evaluate the changes undergone by the fans, who are an important element of the play after the transformation of the football to an industry, during this process with a sociological approach.

The fans of Trabzonspor constitute the population of the study and the sample group consists of a total of 180 Trabzonspor fans who participated in the questionnaire and interviews. The research is designed as a qualitative study and methods of observation, interview, and questionnaire are used in the study.

A review of the related literature was performed throughout the study; and four league matches and one cup match of Trabzonspor between 26.11.2012 and 28.12.2012 were gone. A questionnaire study was realized with 170 fans in total: 85 fans from the back-goal and 85 fans from the covered grandstand. Grandstand leaders and fans of Trabzonspor were interviewed.

The results of the questionnaire were analyzed using SPSS program and taking frequency and percentage and obtained results were discussed with interview and observation results within a theoretical framework.

In consequence of the study, the relation of Trabzonspor fans with football as an industrial game, the reflections of this relation to grandstands, the transformation of fans in this process and the effect of such transformation on Turkish football were assessed based on the objectives of the science of sociology. As a conclusion, it's observed that while the industry of football has come into being in our country, no appropriate planned and systematic work has been executed in this respect.

Key words: fan, spectator, client spectator, industrial football

ÖNSÖZ

Lisans hayatımdan itibaren benden hiçbir desteğini esirgemeyen, beden eğitimi ve spor bilimleri alanında engin bilgi ve tecrübesinden sonsuz faydalandığım, iş ahlakı, akademik etik ve akademisyenlik gibi pek çok farklı alanda örnek aldığım, üzerimde çok fazla emeği olan, çok değerli hocam Sayın Doç. Dr. Özcan SAYGIN'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Farklı bir akademik alandan gelmeme rağmen bana güvenip danışmanlık yapan, uzun süren araştırma süresi boyunca bocaladığım birçok dönemde bana sonsuz destek vererek bu çalışmayı bitirmemi sağlayan, akademisyen tavrı, duruşu ve olaylara bakış açısıyla çok şey öğreten, çok değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Savaş ÇAĞLAYAN'a tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Olumlu ve ilgili yaklaşımı, güven veren tavrı ile araştırmayı sonuçlandırmamda çok önemli katkısı olan, çok değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Savaş DUMAN'a tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Araştırma süresince bana verdikleri destekten dolayı Ganime Gamze Can'a, İbrahim Birinci'ye ve Onur Çakır'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca aileme her zaman olduğu gibi yüksek lisans eğitimim boyunca da yanımda oldukları, bana güvendikleri, sevgilerini ve desteklerini hiçbir zaman eksik etmedikleri, bugüne kadar benim için vermiş oldukları bütün emekler için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Fatih GÜR
MUĞLA/2013

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
TABLolar DİZİNİ	XI
SEMBOLLER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XII
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	3
2.1. Futbolun Sosyal ve Tarihsel Gelişimi.....	3
2.1.1. İngiltere’de Futbolun Sosyal ve Tarihsel Gelişimi.....	7
2.1.2. Türkiye’de Futbolun Sosyal ve Tarihsel Gelişimi.....	11
2.2. Sosyolojik Kavramlar.....	14
2.2.1. Seyirci.....	14
2.2.2. Taraftar.....	16
2.2.3. Müşteri Seyirciler.....	19
2.2.4. Sosyal Grup.....	21
2.3. Endüstriyel Futbol.....	22
2.3.1. Futbol ve Kapitalizm.....	22
2.3.1.1. Futbol ve Sınıf.....	29
2.3.1.2. Futbol ve Göç.....	34
2.3.1.3. Popüler Kültür, Televizyon ve Futbol.....	37
3. YÖNTEM	41
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	41
3.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme.....	41
3.3. Araştırma Sahası.....	41
3.3.1. Trabzon.....	41
3.3.2. Trabzonspor.....	42
3.4. Araştırmada Kullanılan Kavram ve Metotlar.....	43
3.4.1. Sosyolojik Kavramlar.....	43
3.4.1.1. Taraftar.....	43
3.4.1.2. Seyirci.....	43
3.4.1.3. Müşteri Seyirci.....	43

3.5. Araştırma Verilerinin Toplanması.....	44
3.5.1. Gözlem Metodu.....	44
3.5.2. Mülakat.....	44
3.5.3. Anket Formu.....	44
3.6. Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi.....	45
3.7. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	45
4. BULGULAR	46
5. TARTIŞMA ve SONUÇ.....	56
6. KAYNAKLAR.....	70
EKLER.....	73

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların cinsiyetleri.....	46
Tablo 2. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların medeni durumları.....	46
Tablo 3. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların eğitim düzeyleri.....	47
Tablo 4. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların meslek bilgileri.....	47
Tablo 5. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların yaş aralıkları.....	48
Tablo 6. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların gelir düzeyi.....	48
Tablo 7. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların doğum yeri.....	49
Tablo 8. Kale arkası ve kapalı tribün taraftarlarına uygulanan anket soruları.....	50
Tablo 9. Daha önce hiç deplasman maçına gittiniz mi? Eğer gittiyseniz kaç kez gittiniz?.....	53
Tablo 10. Taraftarı olduğunuz takımın haricindeki Türk takımlarının Avrupa takımları ile yaptıkları maçlarda hangi tarafı destekliyorsunuz?.....	53
Tablo 11. Sizce bir futbol maçı ayakta mı yoksa oturarak mı izlenmeli?.....	54
Tablo 12. Futbol için aylık ortalama ne kadar para harcıyorsunuz? (Maç bilet ücreti hariç).....	54
Tablo 13. Futbol müsabakalarının mücadelecî tarafını mı yoksa eğlence tarafını mı önemsiyorsunuz?.....	55
Tablo 14. Sizin için takımınızın oynadığı bir maçın sonucu mu yoksa kalitesi mi önemlidir?.....	55

KISALTMALAR

FIFA : Uluslar arası Futbol Federasyonları Birliği

UEFA: Avrupa Futbol Federasyonu

1. GİRİŞ

“Futbol bir ölüm kalım meselesi değildir.
Daha da önemlidir!”
Bill Shankly
1959–74 Liverpool Teknik Direktörü

Futbol çağımızın en önemli sosyal olgularından biridir. Tüm dünyada geniş kitleler tarafından ilgi gören bu oyun, isminin önüne almış olduğu endüstriyel sıfatıyla günümüzde ulaştığı yeni boyutu ortaya koymaktadır. Futbolu bu derece önemli yapan özne futbolun taraftarlarıdır. Peki, futbol değişip gelişirken onun taraftarları durağan kalabilmiş midir?

Ortak özelliği futbolu “seyretmek” olan bu kitlenin neden ismine bazen taraftar, bazen seyirci, bazen holigan veya fanatik denmektedir? Elbette bu kavramların ifade ettikleri şeyler aynı değildir. Her ne kadar oyunu “seyretme” ortak noktasında buluşsalar da, oyunu sevmek, oyunu desteklemek, bir yaşam biçimi olarak kabullenmek veya onu tüketmek gibi birçok noktada derin ve tarihsel farklılıkları vardır.

Bu çalışma taraftar ve seyirci kavramlarını pek çok değişik bağlamda birbirinden farklı kabul etmiştir. Son yıllarda yapılan ve futbolu sosyolojik bir olgu olarak inceleyen birçok çalışma, taraftarların birer tüketiciye dönüştüğünü vurgulamaktadır.^{1,2,3,4}

Futboldaki ve dolayısıyla taraftardaki bu açık değişim ülkemizde de, Avrupa futbolundan biraz daha geç fakat ona paralel bir çizgide gerçekleşmiştir. İslam Çupi bu değişimi 90’ların başında bir yazısında şöyle tasvir etmektedir;

Zeminler eğri büğrü topraktan, bilardo masasına taş çatlatan bir çimen yeşilliğine dönüşmüştür. Kasaba panayırı görüntüsü veren sahalar bugün 100 bin kişiye

¹ King, A. (1997). New Directors, Customers, and Fans: The Transformation of English Football in the 1990s. *Sociology of Sport Journal*. 14. s. 224 - 240

² Akşar, T. (2005). *Endüstriyel Futbol*. İstanbul: Literatür. s.3

³ Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 16

⁴ (Liberation’dan Aktaran, Authier 2002)Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 18

rahatlıkla hizmet veren saray statları halini almıştır. Eskiden bir asar-ı antika tulumacı albümünden alındığı hissini veren futbolcu kıyafetleri günümüzde, gerek kullanımı gerek gusto ve hafifliği ile, insanı hiç sıkmayacak, hiç zorlamayacak düzeye gelmiştir. Gerek Türkiye gerekse Avrupa ve dünyada, başlangıçta “5-10-15” binli seyirci kalabalıklığı ile başlayan bu oyunu izleme tiryakiliği, şimdi “80-100” binli bir tavana vurmuş, dünya TV’lerinin naklen yayıncılığı ile devreye soktuğu kolaylık, büyük şampiyonaları 500 milyon dünyanın seyrettiği dev bir teleskop haline dönüştürmüştür.⁵

Bu araştırmanın amacı günümüzde önemli bir olgu haline gelmiş futbol taraftarlarını sosyolojik açıdan incelemektir. Endüstriyel bir sektör olarak futbol ülke ekonomisi için son derece önemli iken aynı zamanda kitleleri ilgilendirmesi bakımından göz ardı edilemeyecek bir sosyal olgudur. Futbolu takip eden ve toplumun önemli bir çoğunluğunu oluşturan taraftarların bilimsel temeller esasında araştırılması ve tanımlanması son derece önemlidir.

Çalışmada, futbol ve ona ait olan taraftar, seyirci gibi kavramlar geçirdikleri tarihsel değişim sürecinde incelenmiştir. Bu değişimi anlamının en iyi yolu kapitalizm üzerinden bu okumayı gerçekleştirmekle mümkün olabilir. Çünkü yaygın bir söylem olarak futbol, günümüzde dev bir ekonomik sektör halini almıştır. Sermaye her şeyi etkilediği gibi, oyunu oynayanları da, seyredenleri de, yönetenleri de etkilemiş ve kendi amaçları doğrultusunda düzenlemiştir.

Bu tez içerisindeki her bölüm, özünde, bu etkileşimi açıklamak içindir. Futbolu etkileyen kapitalizm durağan bir sistem değildir. Tarihi süreç içerisinde tanımlandığı günden bu yana birçok değişim geçirmiştir. Geçirdiği her değişim sonucunda, etkisi altında olan her şeyde onunla birlikte dönüşmüştür.

⁵ Bora, T. (Ed.) (2002). *Futbolun Ölümü*. İstanbul: İletişim. s.130

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Futbolun Sosyal ve Tarihsel Gelişimi

Futbol günümüzde, isminin önüne almış olduğu “modern” sıfatıyla anılmaktadır. Futbolun almış olduğu bu “modern” sıfatı, onun, uzun bir tarihsel süreç sonrası, birçok değişikliğe uğrayıp farklılaştığını ve geliştiğini anlatmaktadır. Günümüz modern futbolu, Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FİFA) tarafından yürütülen, Dünya ve Avrupa Şampiyonaları gibi dev organizasyonlarla milyarlarca insana ulaşan, çok boyutlu, ekonomik, sosyal ve toplumsal bir gerçektir. Peki, futbol hangi tarihi süreçlerden geçerek isminin önüne “modern” sıfatını almıştır?

Erdoğan (2008), futbol tarihinin, insanın kendi tarihini yapışının bütünleşik bir parçası olduğunu ifade eder. “Futbolun tarihsel bağlamda incelenmesi, “futbol” diye adlandırılan insan faaliyetinin tüm öğelerini içerir. Tarihsel bağlam, futbol denen faaliyetin oluşumunu, amaç ve sonuçlarını belirleme ve gelişimini açıklamayı gerektirir”.⁶

Stemmler (2000), “*Futbolun Kısa Tarihi*” adlı kitabında, top oyunlarının en eski çağlardan itibaren dünyanın hemen hemen her köşesine yayılmış olduğunu söyler. Kolomb öncesi Orta Amerika’dan eski Çin’e, firavunların Mısır’ından Eskimolara’ a kadar farklı kültürlerin içinde var olan bu top oyunlarının birbirlerinden bağımsız bir biçimde geliştiğini vurgular.⁷

Futbolun tarihiyle ilgili literatür incelendiğinde, ortaya çıkan iki ortak yargı göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki futbolu ilk oynayan milletin Çinliler olduğudur. M.Ö 2.500’lere tarihlenen bu veriler, Çinlilerin günümüz futboluna çok benzer bir oyun oynadıklarını belirtir. Bir diğer ortak görüş ise, günümüz futboluna benzesin veya benzemesin, dünya üzerinde, pek çok farklı coğrafyada insanlar birbirlerinden

⁶ Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s.1-58.

⁷ Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 10

bağımsız olarak, küre şeklindeki cisimlere ilgi duymuşlar ve mücadele, savaş, ibadet veya oyun olarak bu cisimlerle bir etkinlikte bulunmuşlardır.

Galeano (2008), futbolda da, hemen hemen öbür dalların tümünde olduğu gibi öncülüğü Çinlilerin yaptığını yazar.⁸ Stemmler (2000), Çin’de oynanan “*ts’u kü*” – (*ts’u*) ayakla oynamak, (*kü*) topu anlamında – adlı oyunun günümüz futboluna son derece benzediğini belirtir ve futbolu eski Çinlilerin, Avrupalılardan 2 ila 3 bin yıl önce icat ettiğini yazar.⁹

Çin kaynaklarına göre, futbol MÖ 2697 civarında, efsanevi “beş imparator”dan biri olan Huang-Ti zamanında oynanmaya başlanmıştır. Amaç imparatorluk askerlerinin savunma becerisini güçlendirmektir, tıpkı daha önce kılıç oyunları ve okçulukta olduğu gibi. (...) Yaklaşık onar kişiden oluşan iki takım, dört köşeli bir oyun sahasında – başlangıçta içi tüy dolu – masif bir topu, bambu direklerinden yapılmış ve fileyle örülmüş olan yaklaşık 5 metre yüksekliğindeki bir kaleye sokmaya çalışırdı. Kısa zamanda popülerleşen bu oyun sadece askerlerin oynadığı bir oyun olmaktan çıkmış, rahipler, generaller ve imparatorlar da onun müptelası olmuştur.¹⁰

Çin medeniyetinde “ayak topu”nun toplumsal hayatta son derece önemli bir yer tuttuğunu, zamanın şairlerinin bu oyun hakkında şiir kaleme almalarından anlayabiliriz. Çinli şair Seçuanlı Li-yu (MS 50–136) futbol hakkında yazdığı bir şiirinde:

Top yuvarlak, saha dört köşe
Yer ile gök misali;
Top tepemizde ay gibi süzülür,
İki takım karşı karşıya geldiğinde.
Takım kaptanları belirlendi ve yerlerini aldı
Değişken kurallara göre.
Akraba olmak faydasız,
Taraf tutmak anlamsız.

⁸ Galeano, E. (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol. (4. Baskı)*. E. Önalp, M.N. Kutlu (çev.). İstanbul: Can. s.41

⁹ Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 13

¹⁰ a.g.e., s. 13, 14

Sadece kararlılık ve soğukkanlılık var,
Yanılgı ve ihmal olmaksızın.
Ve eğer futbol maçı için bunlarsa gereken,
Mücadele için başka ne lazım!¹¹

Tarihi süreç içerisinde Japonlarda, Çinlilerle olan ilişkileri dolayısıyla top oyununu kendi ülkelerine getirmişlerdir. Urartu (1994), Japon Prensi Tençi-Tennon'un futbolu imparatorluk sarayının sevilen bir sporu haline getirdiğini yazar.¹²

Urartu (1994), Çinli Huan'ın Asya Türkleri hakkında yazmış olduğu "La Tartarie" adlı eserinden alıntı yaparak, Türklerin, "Tepük" – tepmek kelimesinden türeyen – adını verdikleri oyundan bahseder:

Büyük tapınakların avlularında sık sık ayak topu müsabakaları yapılır. Oyun içinde topa elle dokunulmaz. Ya ayakla, ya da başla vurulur. Amaç, topu karşı kaleye sokmaktır. Erkekler gibi savaşmayı başaran Türk kadınları, bu oyunda da üstündür.¹³

Yine Kaşgarlı Mahmut'un ünlü eseri Divan-ı Lügat-it Türk'ün I. Cildinde Türklerin yüzyıllardır top oyunu oynadıklarından bahsedilmektedir.¹⁴ Seyyid Ali Ekber'in yazdığı "Hitay-ı Name"de bahsedilen "ayak topu", günümüz modern futboluna çok benzemektedir. Kalabalık bir şekilde ayakla oynanan, kendine has kuralları olan ve kadın erkek karışık oynanan bu oyunda, oyun alanı bir daire ile sınırlıdır.¹⁵

Futbolun tarihinde, doğudan batıya ve daha erken döneme geldiğimizde, Antik Yunan'da ve onun mirasçısı olan Eski Doğu Roma İmparatorluğunda top oyunu ile ilgili çok fazla bilgiye rastlanmaz. İnsanların iki veya daha fazla kişiyle

¹¹ (Seçuanlı Li-yu'dan, Aktaran, Stemmler, 2000).Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 16

¹² Urartu, Ü. (1994). *Futbol Teknik Taktik Kondisyon* (3. Baskı). İstanbul: İnkılâp. s.5

¹³ (Çinli Huan'dan, Aktaran, Urartu 1994). Urartu, Ü. (1994). *Futbol Teknik Taktik Kondisyon* (3. Baskı). İstanbul: İnkılâp. s.6

¹⁴ Urartu, Ü. (1994). *Futbol Teknik Taktik Kondisyon* (3. Baskı). İstanbul: İnkılâp. s.6

¹⁵ Arıpınar, E. (Ed.) (1992). *Türk Futbol Tarihi* (1.Cilt). İstanbul: TFF. s.8

oynanan bir tür istop oyunundan bahsedilir. Özellikle Kıta Avrupa'sında futbolun kendini göstermesi Ortaçağ dönemine denk gelmektedir.

Stemmler (2000), Antikçağ'da Yunanlıların futbolu jimnastik için ve estetik bir bedene sahip olabilmek için yaptıklarını söyler. Yazılı çok fazla belge olmamakla birlikte, top oyunundan söz eden en eski metnin Homeros'un *Odysseia*'sı (6. bölüm 100. dize) olduğunu belirtir.¹⁶

Romalıların, Yunanlılardan aldıkları ve değiştirerek adına *Harpatum* (el topu) dedikleri, özellikle askerler arasında oynanan bir top oyunudur.¹⁷ Roma imparatorluğunun ardından, kuzey Avrupa'da, İngiltere, İskoçya, Normandiya ve Britanya'da çok sayıda yerde, belli başlı kuralları olmayan futbol oyunları yeniçağa kadar oynanmaya devam etmiştir.¹⁸

Bu tarihi süreçten bağımsız, dünyanın bir başka coğrafyasında, Amerika kıtasında yaşayan yerlilerde çeşitli top oyunları oynamışlardır. Özellikle Güney Amerika yerlileri Azteklerin oynadıkları oyun, temelinde tapınma olması açısından ilginçtir. Avrupalı devletler, Amerika kıtasının keşfi ile bu oyunların varlığından haberdar olmuş olsalar bile bazı dini gerekçeler nedeniyle oyunlar yok sayılmıştır.

Meksika, İspanyol sömürgesi olduğunda Katolik Kilisesi oyunu dinsiz oyunu olarak yasaklamış ve sahalar yıkılmıştır (Aztek'lerin T ve H şeklindeki kutsal kabul ettikleri futbol sahaları). Böylece oyun unutulmuştur. 16. yüzyılda (1528) Meksikalı oyuncular İspanya'ya köle olarak getirilmiş ve oyunu sergilemişler, fakat "büyülü top" Kilise tarafından "barbar faaliyeti" olarak nitelenmiş ve tüm Avrupa'da yasaklanmıştır.¹⁹

Ortaçağda gerek Fransızların top oyunu "*la soule*", gerek İngilizlerin top oyunları halk tarafından çok sevilen, içinde çok fazla şiddet barındıran oyunlardı.

¹⁶ Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 13

¹⁷ Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s.1-58.

¹⁸ Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 14

¹⁹ Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s.1-58.

Özellikle İngiltere de oyun, sonunda birçok kişinin ölmesi, yaralanması ve bir araya toplanan kalabalıkların krala isyan etme tehlikesine karşı defalarca yasaklanmıştır.

Oyunda kavga çıkma ihtimali, oyuncu sayısının artmasıyla doğru orantılıdır. Takımlardaki oyuncu sayısı 19. yüzyıla dek kesin olarak belirlenmediği için, bazen küçük birer çatışmaya dönüşen kitlesel boğuşmalar meydana gelebiliyordu. Örneğin Mart 1576'da Ruislip'te yaklaşık yüz kadar zanaatkâr maç yaparken birbirine girmiş, savaş alanına benzeyen sahada maçtan geriye çok sayıda ölü ve ağır yaralı kalmıştır.²⁰

Dönemin soyluları ve kilise tarafından halkın okçuluk gibi savaşa hazırlayıcı sporlar yerine futbola ilgilenmeleri gereksiz bir davranış olarak görülmüştür. İngiliz hükümdarları II. ve III. Edward, II. Richard, İskoçya'da II. Jacob ve Fransa'da V. Phillip ortaçağda futbolu yasaklayan hükümdarlardan bazılarıdır.

İngiliz Hükümdarı II. Richard (1377 – 1399) , 1388 tarihli fermanında: Her çiftçi ve zanaatkârın yayı ve okları olacak, pazarları ve bayram günlerinde bunlarla atış talimi yapacaktır. Buna karşılık, gerek hentbol ve futbol, gerekse de diğer fuzuli oyunlardan tamamen vazgeçilecektir.²¹ İngiltere Kralı III. Edward ise futbolu “işe yaramaz ve aptalca” olarak tanımlamıştır.²²

2.1.1. İngiltere’de Futbolun Sosyal ve Tarihsel Gelişimi

Ortaçağdaki tüm bu yasaklamalara rağmen halkın futbola ilgisi artarak devam etmiştir. Fakat 18. yüzyılın sonlarına doğru futbola olan bu ilginin azaldığını görmekteyiz. Bunun en önemli nedeni, o zamana kadar köylülerin futbol oynadıkları halkın geneline açık, özel mülkiyet olmayan alanların çitle çevrilerek halka kapatılmasıdır.

²⁰ Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 14

²¹ a.g.e., s. 31

²² Galeano, E. (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol. (4. Baskı)*. E. Önalp, M.N. Kutlu (çev.). İstanbul: Can. s.42

Arazilerin çitle çevrilmesinden çıkar sağlayan arazi sahibi soyluların bu ihtilaflar nedeniyle futbola eskisinden da az anlayış gösterdikleri kesindir. Zira oyun sahalarına fazladan mülk gözüyle bakar, futbol oyuncularını da potansiyel birer asi olarak görürlerdi.²³

Kapitalizmin koyu bir Protestan ahlak ile desteklendiği bu dönemde, serbest zaman kavramı ortadan kalkmıştır. Futbol gibi insanları eğlendiren, üretimden uzak tutan uğraşlar kilise tarafından günah sayılmıştır. Köylüler kasaba ve şehirlerdeki fabrikalara çalışmak için toplanmıştır. İşçi sınıfına insan için en büyük erdemin çalışmak olduğu söylemi, burjuva veya egemen sınıflar tarafından dayatılmış ve futbola ilgi duyan halk ağır çalışma koşullarının da etkisiyle oyundan uzak kalmıştır.

Sanayileşme sürecinin başlamasıyla birlikte İngiltere’de kent futbolunun çöküşü 18. yüzyıldan sonra iyice ivme kazanmıştır. Yeni oluşan sanayi kent ve mahallelerinde işçilerin boş vakitlerinde eğlenebileceği bir alan yoktu. Zaten kapitalizmin o erken döneminde işçilere boş vakitte kalmıyordu. On dört saatlik bir mesainin ardından bir de yorucu futbol oyununa harcayacak enerjileri de yoktu zaten.²⁴

Bu dönemde, halk futboldan ve diğer serbest zaman etkinliklerinden uzak kalmıştır. Artık futbol, burjuva sınıfın çocuklarını, dönemin ahlak anlayışına göre yetiştirebilmek için kolejlerde kullanılan bir araç haline dönüşmüştür.

Futbol, 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk yarısına değin, üniversitelerde, taşrada ve kentlerde o kadar çok kan kaybeder ki, bazı gözlemciler bu durumu yaklaşan bir ölümün habercisi diye yorumlarlar. Fakat beklenen olmaz, halkın gündeminden çekilen futbol tutkusu, aristokrat ve zengin çocukların okuduğu kolejlerde kendine yeni bir yaşam alanı bulur. Modern futbolun temelleri de, 19. yüzyılın İngiliz kolejlerinde atılır. Yüzyıllar boyunca futbolu “avama özgü” bir oyun olarak nitelendiren soylular, futbolu bitkisel hayattan çıkararak, hem de sadece Britanya’da değil, tüm dünyada popülerleşmesine olanak sağladılar.²⁵

²³ Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 75,76

²⁴ a.g.e., s. 76

²⁵ Arık, M.B. (2004). *Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki: Top Ekranda* İstanbul: Salyangoz. s. 24

Futbolun bu dönemde hala kuralları tam olarak belli değildi. Birçok kolej kendine özgü kurallar belirlemişti. Oyun günümüz ragbi oyununa benziyordu. İlerleyen süreçte kolejlerin bir araya gelerek “Cambridge Kuralları” adı altında tüm kuralları birleştirmesi ve futbolun günümüz futbolu halini alması uzun bir döneme yayılmıştır;

Örneğin, ceza alanının belirlenmesi ve daha sonra kalecilerin topa elle dokunması hakkının ceza sahası ile sınırlandırılması ancak 1900’lü yıllarda gerçekleşmiştir. Aşağıda 1900’lü yılların başına kadar futboldaki kuralların bugünkü haline gelişi ve bazı önemli olaylar (ilkler) verilmiştir.²⁶

- 1841 – Futbol topunun tam bir küre biçiminde olmasının kabulü.
- 1848 – Tüm futbol kurallarının “Cambridge Kuralları” adı altında birleştirilerek, tüm İngiltere’de aynı standartta futbol oynanmasının sağlanması ve bu kurallara göre Cambridge’de öğrenciler arasında ilk futbol maçının oynanması.
- 1855 – Bir İngiliz futbol takımının (üniversite karması) futbol maçı oynamak üzere ilk kez İngiltere adalarının dışına çıkması ve Almanya’ya giderek orada yaptığı maçlarla Almanya’da futbolun ilk tohumlarını atması.
- 1857 – İngiltere’de ilk futbol kulübü Sheffield Club’ın kuruluşu.
- 1863 – Futbolun İngiltere’de uyandırdığı büyük ilgi karşısında 11 kulüp temsilcisinin Londra’da, Great Queen Street’teki Lincoln Hanı altında bir Pub’ta toplanıp futbol dünyasının ilk federasyonu olan İngiltere Futbol Federasyonu “Football Association”u kurmaları (26 Ekim 1863). Bu tarih, modern futbolun doğuş tarihi olarak kabul edilmektedir.
- 1869 – Kale atışı kuralının konulması.
- 1870 – Takımların 11 oyuncuya indirilmesi.
- 1870 – Lizbon’da oturan İngilizlerin futbolu Portekiz’de oynamaya ve yaymaya başlamaları.
- 1871 – Kalecinin ortaya çıkması (başlangıçta kale daha dar fakat daha yüksekti, 5,5 metre).

²⁶ Ongan, H. ve Demiröz, D.M. (2010). *Akademik Futbol*. İstanbul: Hiperlink. s. 46

- 1871 – Topun kafa ile oynanmasının serbest bırakılması.
- 1871 – Oyun sahasının ölçülerinin değiştirilmesi.
- 1871 – Topun elle oynanma yasağı.
- 1871 – Dünya futbolunun ilk büyük organizasyonu olan ve “Kral Kupası” adıyla da anılan “İngiltere Federasyon Kupası” maçlarının başlaması ve Kennigton Park’ta yapılan final maçında Royal Engineers’i 1 – 0 yenen Wanderers takımının ilk kupayı kazanması.
- 1872 – Glasgow’da, İngiltere ile İskoçya arasında, futbol tarihinin ilk milli maçının oynanması ve bu maçın 0 – 0 berabere sonuçlanması.
- 1872 – Korner kuralının konulması.
- 1873 – Serbest atış kuralının konulması.
- 1874 – Hakemlik kurumunun inşası ve futbolda yerini alması.
- 1875 – “Football Association”un kalelere üst direk konulmasını kabulü.
- 1879 – Glasgow’dan Darwen’e, para ve parlak iş teklifiyle futbolcu getirilerek futbolda profesyonellik yolunda ilk adımın atılması.
- 1880 – Hakemler oyuncu atma yetkilerine kavuşmuş ve kronometre ile zaman tutmaya başlamışlardır. Sahanın içine girmeleri söz konusu değildir.
- 1882 – İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda futbol federasyonları temsilcilerinin, futbol kurallarında değişiklikler yapmaya ve yetkili “International Board”u kurmaları.
- 1882 – Taç atma kuralının konulması.
- 1885 – Futbolda profesyonelliğin, İngiltere Futbol Federasyonu tarafından resmen kabulü.
- 1886 – Ofsaydın futbol kuralları içine alınması.
- 1889 – Futbolun İngiltere adalarından taşıp Avrupa’ya yayılmaya başlaması karşısında Danimarka ve Hollanda’da ilk futbol federasyonlarının kuruluşu.
- 1890 – Sahanın çizgileri çizilerek ortasına daire çizilmesi.
- 1890 – Futbol maçlarında tam yetkin hakemlere verilmesi.
- 1890 – Kalelere ağ konulması.
- 1891 – Hakemlerin sahanın içine girmeye başlaması.
- 1891 – Penaltının futbol kuralları içine alınması.
- 1893 – Amerika Kıtasında ilk futbol federasyonunun Arjantin’de kurulması.

- 1895 – İngiltere’de, bayanlardan kurulu takımlar arasında ilk futbol maçının oynanması.
- 1899 – Maç süresinin 90 dakika, futbol alanı ölçülerinin 118,4 x 91,4 metre olarak belirlenmesi.
- 1901 – bir futbol maçının, tarihte ilk kez 100 bin kişi üzerinde seyirci toplaması ve Sheffield United ile Tottenham takımları arasındaki “Federasyon Kupası” final maçını 110.802 kişinin izlemesi.
- 1903 – Futbolda “averaj”ın kabulü.
- 1904 – Paris’te toplanan Fransa, Belçika, Danimarka, Hollanda, İspanya, İsveç ve İsviçre futbol federasyonları temsilcilerinin yaptıkları uzun görüşmeler sonunda Uluslararası Futbol Federasyonu Birliği olan FIFA’yı resmen kurmaları.
- 1906 – Kıtalar arasında yapılan ilk milli futbol maçında Güney Afrika’nın Brezilya’yı Sao Paulo’da 5 – 0 yenışı.
- 1908 – Londra Olimpiyat Oyunları ile futbolun ilk kez Olimpiyat Oyunları’nda yer alması ve İngiltere’nin şampiyon oluşu.
- 1914 – Serbest vuruşlar sırasında rakip oyuncuların toptan 9,15 m. uzaklaşmaları.²⁷

2.1.2. Türkiye’de Futbolun Sosyal ve Tarihsel Gelişimi

Futbolun İngiltere’de gelişmesi ve daha sonra dünyaya açılması, İngiliz ekonomik yayılımının aktörleri eliyle gerçekleşmiştir. Gemiciler 1874’te Botafoga’da, Brezilya plajlarında yâda on yıl sonra Marsilya ve Portekiz’de meraklı gözler altında futbol oynamışlar ve oradaki yerli halkın ilgisini çekmişlerdir.²⁸ Boniface (2007), futbolu dünyanın her köşesine İngilizlerin ihraç ettiğini ve bunun büyük bir başarı olduğunu yazar.²⁹

²⁷ a.g.e. s.47, 48

²⁸ Wahl, A. (2005). *Ayaktopu: Futbolun Öyküsü*. Cem İleri (çev.). İstanbul: Yapı Kredi. s.31

²⁹ Boniface, P. (2007). *Futbol ve Küreselleşme*. İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: NTV. s. 10

Ülkemizde futbol 19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı İmparatorluğu'nun liman kentlerine, tütün ve pamuk ticareti yapmak için gelen ve buralara aileleri ile yerleşen İngilizler tarafından getirilmiştir.³⁰

Sosyal ve idari bakımdan başkent İstanbul'a uzak ve sakin olan Selanik ve İzmir futbolun ilk taraftarlarını bulduğu yerdir. 1875 yılında Selanik'te, 1877'de İzmir'de bu oyun hafta tatillerinin ve yaz akşamlarının en büyük eğlencesi olmuştur. İzmir'de futbolu ilk oynayan İngilizlerdir. Daha sonra bunlara Giraud, Whittal ve Charnaud aileleri de katılmıştır.³¹

İzmir'de ilk futbol kulübü 1894 yılında İngilizler tarafından "Football Club Smyrna" [İzmir Futbol Kulübü] adı ile kurulmuştur.³² Bu dönemde İzmir halkı futbolla tanışmış, İzmirli gençler arasında futbol popüler olmuştur.

Türk gençleri tarafından kurulacak olan ilk Türk futbol kulübünün hikâyesi ise dönemin şartlarını bize anlatması açısından son derece ilginç ve önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, hem bazı dini gerekçelerle, hem de dönemin padişahı II. Abdülhamit tarafından uygulanan sıkıyönetim şartları gereği Türk gençleri futbola uzak kalmışlardır. Bu nedenlerden ötürü, Fuad Hüsnü ve Reşat Danyal'ın öncülük ederek kurdukları, ömrünü sadece bir maç sürdürebilmiş ve sonunda bu gençlerin birini sürgüne birinin de ceza almasına neden olmuş ilk Türk futbol kulübü kurulmuştur. Her ne kadar dönemin sıkıyönetimi tarafından anlaşılmasın diye, ismini İngilizce "Black Stocking" yani "Siyah Çoraplar" koysalar da, Papazın Çayırı'nda Rum takımıyla yaptıkları ilk ve aynı zamanda son maçta yakalanmışlardı. Dönemin Hariciye Nezareti'nde çalışan Reşat Danyal Bey Tarhan Sefarethanesine sürgün edilmiş ve Babası Amiral Hüseyin Hüsnü Paşa olan Fuad Hüsnü ise mahkemece hakkında açılan soruşturmadan ufak bir ceza almıştı. Bir yıl kadar sonra ise Fuad Hüsnü, İngilizler tarafından kurulan Kadıköy Futbol Kulübünde, Bobby takma adıyla futbol oynamaya başlamış ve yakalanmadan bunu sürdürmüştür.³³

³⁰ Arıpınar, E. (Ed.) (1992). *Türk Futbol Tarihi* (1.Cilt). İstanbul: TFF. s.10,11

³¹ Urartu, Ü. (1994). *Futbol Teknik Taktik Kondisyon* (3. Baskı). İstanbul: İnkılâp. s.12

³² a.g.e., s.13

³³ Arıpınar, E. (Ed.) (1992). *Türk Futbol Tarihi* (1.Cilt). İstanbul: TFF. s.12,13,14

Sonraki dönemde, özellikle başkent İstanbul da, futbol son derece popüler olmuştur. İşgal altındaki şehirde, yabancı askerlerin ve onlarla dostluk kuran azınlıkların yaptıkları maçlar, Türk gençlerini de etkilemiş ve milliyetçi duygularla futbol oynamaya yönlendirmiştir.

Mekteb-i Sultani'nin bir sınıfında Mehmet Ata Bey'in edebiyat dersi sırasında kararlaştırılan kulüp kurma fikrinin en büyük nedeni milliyetçi duygulardır. Ali Sami Yen, Tevfik Sonumut, Reşad Şirvani, Celal İbrahim, Refik Kalpakçıoğlu, Bekir Sıtkı Bircan, Emin Serdaroğlu ve Tahsin Nihad "bizde Rumlar ve İngilizler gibi futbol oynayabiliriz" düşüncesiyle ilk adımı attı. Onlara bu adımlarında destek olan iki kişi daha vardı: Bulgar Nikolov ve Sırp Milo Bakiş. Bulgar öğrenci Nikolov aynı zamanda futbol takımının ilk kaptanıdır. Kulübün ilk reisiyse Ali Sami Yen'dir. 1905 yılının ekim ayında Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde Ali Sami Bey'in önderlik ettiği 8 genç tarafından Galatasaray spor kulübü kurulmuştur.³⁴

Galatasaray'ın kuruluşundan 2 yıl kadar sonra 1907 yılında Fenerbahçe Spor Kulübü Türk gençleri tarafından kurulmuştur. İki kulübünde kuruluş nedeni aynıdır. " Türkler de tıpkı İngilizler gibi top oynayabilir. Bunu herkese göstermeliyiz..."³⁵

Günümüzde Türk ve Dünya futbolunun en önemli derbilerinden biri olarak kabul edilen Galatasaray – Fenerbahçe derbisinin ilk karşılaşması, 17 Ocak 1909 yılında bir Pazar günü, Papazın Çayırı'nda, Galatasaray'ın Fenerbahçe'yi 2–0 yendiği dostluk maçıyla başlamıştır.³⁶

Devletin başkenti İstanbul, devletin girdiği alacakaranlıktan çıkabilmenin hesaplarını yaparken, bir grup sporsever genç, bir kaç gün sonra gerçekleşecek maçın hazırlığını yapıyordu. İstanbul'un ilgili çevreleri hariç ülkedeki kimse onları tanıymıyordu. Haklarında padişaha giden jurnallere rağmen futbolla ilgileniyor, giydikleri uzun şortlarla yaptıkları antrenmanları tesadüfen görenler garip garip bakıyordu. Bunlar Galatasaraylı ve Fenerbahçeli gençlerdi. Biri 1905' te diğeri 1907'de kurulmuş iki

³⁴ Erdin, M. (2004). Yer Fener Gök Cimbom. İstanbul: İthaki. s.18

³⁵ a.g.e.,s.18

³⁶ Arıpınar, E. (Ed.) (1992). *Türk Futbol Tarihi* (1.Cilt). İstanbul: TFF. s.28

spor kulübünün etrafında toplanan gençler, o güne dek, çoğu yabancı olan başka takımlarla maçlar yapmış, İstanbul ahalisinde adları bilinir olmuştu.³⁷

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, toplumsal hayatta özgürlükler bağlamında rahatlamalar olmuştur. Futbol bu dönemde özellikle İstanbul'da yaygınlaşmıştır. Pazar Ligi, Cuma Ligi, İstanbul Türk İdman Birliği Ligi ve İstanbul Şampiyonluğu Ligi dönemin önemli organizasyonlarını oluşturur.³⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1920'de faaliyete geçmesiyle Türk sporu ve Türk futbolu için önemli adımlar atılmıştır. 1923'de ilk spor teşkilatı Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı ve buna bağlı olarak Türkiye Futbol Federasyonu kurulmuştur. 21 Mayıs 1923'de Türkiye Futbol Federasyonunun FIFA'ya kabul edilmesiyle Türkiye bu alanda dünyadaki yerini almıştır.³⁹

Bu tarihten sonra Türkiye'de futbol, birbiri ardına Anadolu'da kurulan kulüplerle, Türk toplum hayatının her alanına yayılmıştır. Bu süreci hızlandıran en önemli etken kuşkusuz, önce yazılı medya, ilerleyen tarihsel süreçte ise görsel medya olmuştur.

Galiba 1948 yılının ortayı bulmuş aylarından birisi idi. Dergilerin içinde kalan ya da günlük gazetelerin devam sayfalarında ikişer üçer sütuna oturan futbol, belki ilk defa, hurufatı ile büyük, fotoğrafı ile heybetli bir transfer haberi veriyordu, Babiâli varoşlarından...⁴⁰

2.2. Sosyolojik Kavramlar

2.2.1. Seyirci

Spor karşılaşmalarını izlemek çok eski bir gelenektir. Antik Yunan'da M.Ö 776 da insanlar Olimpiyat oyunlarını izlemek için toplanmışlardır. Eski Roma'da arenayı dolduran halk gladyatörlerin birbirleriyle olan mücadelelerini seyretmiştir.

³⁷ Erdin, M. (2004). *Yer Fener Gök Cimbom*. İstanbul: İthaki. s.14

³⁸ <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=293>

³⁹ Urartu, Ü. (1994). *Futbol Teknik Taktik Kondisyon* (3. Baskı). İstanbul: İnkılâp. s.14,15

⁴⁰ Bora, T. (Ed.) (2002). *Futbolun Ölümü*. İstanbul: İletişim. s.160

Günümüz modern insanı da bu eski alışkanlığından vazgeçmemiş, spor karşılaşmalarında tribünlerdeki yerlerini almaktadır.⁴¹

19. yüzyılın sonuna doğru İngiltere’de modern futbolla birlikte oyunu izlemekten hoşlanan, oyuncularla aynı sınıftan olan ve bu yüzden onları destekleyen seyirciler saha kenarlarındaki yerlerini almışlardır. Bu dönemde “Fabrika yasaları” aracılığıyla ağır kapitalizm koşulları kısmen hafifletilmiştir. İşçiler artık günde 16 saat yerine 10 saat mesaiye ve cumartesi öğleden sonra paydosuna kavuşmuşlardır. İşçi sınıfının günlük hayatında meydana çıkan bu serbest zaman futbolu bu sınıf arasında tekrar popüler hale getirmiştir.⁴²

Taylor (1975), seyirci ve taraftar arasında pasiflik / aktiflik açısından ayrım yapar. Seyircinin taraftara göre daha pasif bir kabulleniş içinde olduğunu belirtir. Seyircilerin kapitalizm tarafından futbola yabancılaştırılmış, futbolu bir gösteri olarak kabul eden, oyuna edilgen bir yapıda sadece “seyretme” fiili üzerinden katılan bireylerden oluştuğunu söyler.⁴³

Gerçektende para-merkezli bir iş olarak futbola yaklaşıldığında, oyunu seyretmek için daha yüksek para ödeyen, diğer taraftarlarla arasında organik bir bağ olmayan, bireyselleşmiş seyirci sistem tarafından risk içermeyen ve düzenin korunmasında sorun teşkil etmeyen bir yapıya sahiptir.

Bu noktada ünlü Fransız düşünür Guy Debord’un “Gösteri Toplumu” kavramıyla, kapital düzenin yaratmak istediği seyirci arasında bir bağ kurabiliriz. Debord “gösteri toplumu” kavramıyla, hayatın kendinin metalaştığını söyler. Eğlence kültürüyle birlikte yaratılan dünyanın gerçek dışı ve yalanlardan kurulu olduğunu, bu toplumdaki bireylerinde bir iletişimsizlik içine itildiğini savunur. İnsanlar bir bakıma kalabalıklaştırılarak yalnız hale getirilmişlerdir.⁴⁴ Birbiriyle son derece sıkı, kolektif bir bağa sahip bireylerden oluşan taraftarların, yalnızlaştırarak pasif bir seyirciye

⁴¹ Trail G.T., James. J.D. (2001). The Motivation Scale for Sport Consumption: Assesment of the Scales Psychometric Properties. *Journal of Sport Behavior*. 2,4 (2), s. 108 - 128

⁴² Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 99

⁴³ (Taylor’dan Aktaran, Aydın 2008). Aydın, M.B. Hatipoğlu, D. Ceyhan, Ç. (2008). Endüstriyel Futbol Çağında “taraftarlık”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26. s.289 – 316

⁴⁴ Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı. s.43

dönüştürülmeleri kapital sistemin ideal müşterisini yaratma çabasından başka bir şey değildir.

2.2.2. Taraftar

Taraftar kavramını inceleyen çok sayıda akademik çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların birçoğu, kişilerin takımlarına ne derecede bağlı olduklarına, şiddete başvurup vurmadıklarına veya maçları hangi sıklıkta takip ettiklerine göre ayrımlar yapmıştır.

Bristol ve Bashow (2000) taraftarlar üzerine yaptıkları incelemede, taraftarları; Geçici Taraftar, Yerel Taraftar, Adanmış Taraftar, Fanatik Taraftar ve Disfonksiyonel Taraftar olmak üzere 5 farklı kategoriye ayırmışlardır.⁴⁵ Wann ve Branscombe (1990), taraftarları “takımlarına ölesiye bağlı (die-hard)” ve “havaya göre değişen (fair - weather) olarak iki farklı grupta incelemişlerdir.^{46,47}

Kozanoğlu (1996), “Taraftarlığın rasyonel bir açıklamasını yapmak gerekmiyor, yapılamazda zaten. Ben bu takımı çok seviyorum deyin iş bitsin” der.⁴⁸ Gerçekten de, taraftar kavramını herkesin kabul edeceği bir şekilde tanımlamak güçtür. İslam Çupı bir yazısında taraflar için, “tuttuğu takıma tribünden her türlü desteği verendir” diyor.⁴⁹ Bu açıdan bakıldığında evet aslında taraftarın asıl yeri, seyircinin aksine ne evindeki rahat kanepedir nede tribündeki ısıtılmış koltuklar. Taraftarın yeri tribünde ve her zaman ayaktadır.

Bir kişinin bir takımı tutmasında, o takıma aşık olmasında, soysa çevre, dil, din, etnik, ve sınıfsal köken, meslek, mahalle, kent, siyasi görüş gibi pek çok unsurun etkin olmasına ve taraftarlığın kentten kente, ülkeden ülkeye değişik biçimler

⁴⁵ (Bristol ve Bashow’dan Aktaran, Or 2009). Or, E. (2009). *Taraftar Memnuniyeti*. İstanbul: TFF Futbol Eğitim. Volume.7

⁴⁶ Baş, M. (2008). *Futbolda Taraftar ve Takım Özdeşleşmesi*. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

⁴⁷ Baş, M. (2008). *Futbolda Taraftar ve Takım Özdeşleşmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi. s.59

⁴⁸ Kozanoğlu, C. (1996). *Türkiye’de Futbol: Bu Maçı Alıcaz!* (2. Baskı). İstanbul: İletişim. s.32

⁴⁹ Bora, T. (Ed.) (2002). *Futbolun Ölümü*. İstanbul: İletişim. s.87

almasına rağmen, ortak bir nokta vardır: Tutku. (...) ⁵⁰Taraftar olmadan futbol, 22 tane yetenekli veya yeteneksiz oyuncunun bir topun peşinden koştuğu sıradan bir spor etkinliği olarak kalacaktır. Taraftarlar futbolun en önemli ve heyecan verici unsurudur. Tribünde taraftarın yarattığı atmosfer, taraftarın “ölümüne sevgisi” , “hasretli bekleyişleri” olmadan futbol oyunu çöker. Kapitalistler seyirciyi para makinesi olarak gördükleri için seyircilerin olmaması zaten onlar açısından başarısızlık olacaktır, ama en önemlisi futbol ruhunu, eğlencesini ve şiddetini taraftarla yaşarken, taraftarın olmadığı futbol, futbol değildir. ⁵¹

Taylor (1975), taraftarları incelediği çalışmasında, taraftar ile futbol arasında bir “gerilim” olduğunu yazar. Bu gerilimin sebebi taraftarın futbola yabancılaşmasıdır. ⁵² Bu yabancılaşmanın temelde iki sebebi vardır. İlki tarihsel süreç içerisinde futbolun belirli sayıda insanla oynanan bir oyun haline dönüştürülmesi ve oyunu çok seven fakat daha az yetenekli olan bu kitlenin saha kenarına gönderilmesidir. ⁵³ İkinci sebep ise, saha kenarında olsa bile, hala futbola dahil olmak isteyen, adeta 12. adam rolüne soyunan taraftarların kapital sistemi rahatsız etmesidir. Sermaye oyunu ne yönde etkileyeceği belli olmayan, kontrol edilmesi zor bu kolektif gücü, daha edilgen bir yapıya, müşteri seyircilere dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu zorlama, taraftar ile futbolun gerilimini anlatmaktadır.

Taraftarlar, tribünde seyirciler gibi edilgen bir yapıya sahip değillerdir. Oyunun öznesi olmak isterler. Kolektif yapıdadırlar, sadece maç esnasında değil, gündelik yaşamda da birbirlerine sıkı sıkıya bağlı bireylerden oluşurlar. Takım üzerinden bir kimlik geliştirirler. ⁵⁴

Futbol insanları seferber eder ve ortak bir kimliğe ait olma hissini yaşama olanağı verir. Bir takımı, “kendi” takımlarını desteklemek için bir araya gelen taraftarlar paylaşılan bir aidiyeti, bir grubun varlığını ifade ederler. Böylelikle, yerel, sosyal ya

⁵⁰ Hatipoğlu, D. Aydın, M.B. (2007). *Bastır Ankaragücü: Kent, Kimlik, Endüstriyel Futbol ve Taraftarlık*. Ankara: Epos. s. 142-143

⁵¹ Hatipoğlu, D. Aydın, M.B. (2007). *Bastır Ankaragücü: Kent, Kimlik, Endüstriyel Futbol ve Taraftarlık*. Ankara: Epos. s. 142-143

⁵² (Taylor’dan Aktaran, Aydın 2008). Aydın, M.B. Hatipoğlu, D. Ceyhan, Ç. (2008). Endüstriyel Futbol Çağında “taraftarlık”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26. s.289 – 316

⁵³ a.g.e., s. 148–149

⁵⁴ King, A. (1997). New Directors, Customers, and Fans: The Transformation of English Football in the 1990s. *Sociology of Sport Journal*. 14. s. 224 - 240

da dinsel rekabetler de ortaya çıkar, ötekine karşı kendini kanıtlama olanağı bulunur.⁵⁵

Taraftarlık açısından, genelinin alt- sınıfa ait insanlardan oluştuğu bilinmekte olan, İtalyan taraftarlarının (Ultras) önemli bir değeri vardır. Son derece kolektif bir yapıya sahip bu taraftar grupları yayınladıkları manifestoyla “modern futbola hayır” demişler ve dünyanın farklı coğrafyalarındaki birçok taraftar grubuna da ilham kaynağı olmuşlardır. Manifestolarının içeriğindeki taleplerden bazıları şunlardır; “tüketici temelli stat yerine, taraftar temelli stat”, “yüksek bilet fiyatlarına karşı olmak”, “sis bombası, meşalelerin, koreografilerin engellenmesinin durdurulması”, “kulüplerin borsada piyasa değerinin olmaması”.⁵⁶

Taraftarlık sadece Avrupa kıtasında bu denli “tutkulu” değildir. Özellikle Güney Amerika’da çok önemli taraftar grupları vardır. Özellikle Arjantin ateşli taraftarları ile ün yapmış bir futbol ülkesidir.

Arjantin’in en büyük futbol kulüplerinden Boca Juniors, yaptırılacak özel mezarlıklara taraftarlarını öldükten sonra da bir arada tutmayı planlıyor. Başkent Buenos Aires’in La Bombonera bölgesindeki sahanın yakınına yapılacak mezarlığa yalnızca taraftarlar gömülecek. Birçok taraftarın öldükten sonra yakılarak küllerinin sahaya atılmasını istemesi üzerine bu kararı aldıklarını belirten kulüp yetkilileri, fanatik mezarlık için çalışmalara başladı. Kulüp, öldükten sonra da Boca Juniors’lılarla birlikte olmak isteyen taraftarlardan yoğun ilgi bekliyor.⁵⁷

King (1997), taraftarların kendilerine has özelliklerinin olduğunu yazar. Takım üzerinden geliştirdikleri aidiyet duygusunun kendilerini takımın bir parçası olarak görmelerini sağladığını yazar. Taraftarlara bir maçın sonu sorulduğunda takım kaybetti veya kazandı demezler, kaybettik veya kazandık derler.⁵⁸ Mehus (2010),

⁵⁵ Boniface, P. (2007). *Futbol ve Küreselleşme*. İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: NTV. s. 49

⁵⁶ Aydın, M.B. Hatipoğlu, D. Ceyhan, Ç. (2008). Endüstriyel Futbol Çağında “taraftarlık”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26. s.289 – 316

⁵⁷ Milliyet gazetesi.20 Nisan 2004

⁵⁸ King, A. (1997). New Directors, Customers, and Fans: The Transformation of English Football in the 1990s. *Sociology of Sport Journal*. 14. s. 224 - 240

taraftarların kendi aralarında kurdukları iletişimde ve takımlarına destek verirken ortaya koydukları eylemlerde, kökeninin aslında çok eski pagan ritüellerine uzanan sembollerin olduğunu yazar.⁵⁹

Taraftar, burada yumruklarını sıkar, yutkunur, içine zehir akıtır, şapkasını kemirir, dualar ve lanetler okur. Bir anda gırtlaklarını yırtarcasına haykırır, pire gibi sıçrar ve yanında “gol” diye bağırarak yabancıya sarılır. Bu pagan ritüel boyunca taraftar, topluluğun bir barçasıdır. Binlerce inananla birlikte, en iyi takımın onlarındaki olduğuna, tüm hakemlerin satılmış ve tüm rakiplerin şikeci olduklarına kesinlikle inanır.⁶⁰Eski ritüeller yeniden canlanıyor sanki: İki farklı takımın taraftarları stadyumda formalar Çin’de karşı karşıya geliyor ve her biri kendi renklerini dalgalandırıyor, öyle ki dost ile düşman uzaktan bile ayırt edilebiliyor. Rakip, savaş naralarıyla tahrik edilmeye, tiye alınarak sindirilmeye çalışılıyor. Yeşil çim sahalardaki iki – çarpı – on – bir kavim savaşçısı maç bitiminde formalarını değiş tokuş ediyor; sırf hatıra olsun diye değil, bir ganimet elde etmek için – bir tür kafa derisi alternatifi belki de.⁶¹

2.2.3. Müşteri Seyirciler

Stemmler (2000), 1870’li yılların ardından, maç biletlerinin satılmaya başlanmasının hayal bile edilemeyecek bir yenilik olduğunu yazar.⁶² Bu tarihten sonra, çağa hakim olan ekonomik anlayış, elinin uzanabildiği her şeyi olduğu gibi futbolu da metalaştırmıştır. Artık futbol izlenmek için değil, tüketilmek için vardır. İlk olarak maç biletiyle başlayan bu metalaşma, teknolojik gelişmelere ve kapitalizmin özellikle 70’li yılların ardından neo-liberalizme dönüşmesiyle çok daha derin ve girift bir yapıya kavuşmuştur.

1950’den sonra yaygınlaşan basın-yayın kuruluşları da futbolun sosyolojik ve ekonomik gelişimine katkı sağladı. Bilinçli bir “futbol

⁵⁹ Mehus, I.(2010). The Diffused Audience of Football. *Journal of Media and Cultural Studies*. 24, (6), s. 897 – 903

⁶⁰ Galeano, E. (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol*. (4. Baskı). E. Önalp, M.N. Kutlu (çev.). İstanbul: Can. s.21

⁶¹ Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 22

⁶² a.g.e., s. 100

tüketicisi” geliyordu ve reklam sektörü bu tüketicilerin taleplerini dikkatle izliyordu ⁶³.“Günümüzde futbol seyircisi yerini giderek her biri, kulübüne ciddi harcamalar yapan müşterilere bırakmaya başlamıştır.”⁶⁴ “Oyun, oyuncusu az, izleyeni çok bir gösteriye dönüşmüştür. Bu artık seyirlik bir futbol. Bu gösteri günümüzün en karlı gösterilerinden biri (...)”⁶⁵

Pahalı sezonluk biletler, pahalı tek maçlık biletler, localar, özel koltuklar, şifreli kanallara bırakılan maç yayınları... Bu tablo yaratıcıları ve savunucuları tarafından, ekonominin rasyonellerine dayanılarak, gayet mantıklı biçimde açıklanabiliyor: Futbol artık büyük bir sektördür, sektörün dönebilmesi için güçlü finans akışına gerek vardır.⁶⁶ Artık önemli olan stadyumdaki taraftar sayısı değil, onların gelir düzeyi. Liberal devrimin öncüsü Chelsea 20 bin abonesinin ülkenin en zenginleri arasında yer almasından gurur duyuyor. Bir incelemeye göre, bu kitlenin %60’ı yılda 320.0000 franktan fazla kazanıyor ve her yıl kulüpleri için 14.000 frank harcıyor.⁶⁷

Authier (2002), bir Olympique de Marseille taraftarının takımının 17 lig maçını açık tribünden izlemesi karşılığında kulübüne ödeyeceği kombine bilet parasının 600 frank olduğunu ve bunun önemsiz bir miktar olduğunu yazar. Fakat aynı seyircinin stadyumdaki en prestijli yerlerden birinde maçları seyretmek isterse bu paranın en az 10 katını ödemesi gerektiğini vurgular.⁶⁸

“Profesyonel futbol, ürettiği ve dağıttığı para ile medyada kapladığı itibar ve gürültü ile, dünya ve Avrupa’nın en itibarlı ve en pahalı iş koludur, artık.”⁶⁹ “Bugün kulüplerin işleyişini ve uygulamalarını belirleyen iki sözcük vardır: Yatırım ve karlılık.”⁷⁰. Artık kulüpler oyuncu transfer ederlerken onların yetenekleri ile

⁶³ Erdin, M. (2004). Yer Fener Gök Cimbom. İstanbul: İthaki. s.184

⁶⁴ Akşar, T. (2005). *Endüstriyel Futbol*. İstanbul: Literatür. s.3

⁶⁵ Galeano, E. (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol. (4. Baskı)*. E. Önalp, M.N. Kutlu (çev.). İstanbul: Can. s.15

⁶⁶ Kozanoğlu, C. (1996). *Türkiye’de Futbol: Bu Maçı Alıcaz!* (2. Baskı). İstanbul: İletişim. s.13

⁶⁷ Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktay (çev.). İstanbul: Kitap. s. 18

⁶⁸ a.g.e., s. 16

⁶⁹ Bora, T. (Ed.) (2002). *Futbolun Ölümü*. İstanbul: İletişim. s.130

⁷⁰ Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktay (çev.). İstanbul: Kitap. s. 15

takımlarına kazandıracakları başarıdan çok, imajlarıyla, sattıkları forma sayılarıyla, reklam anlaşmalarıyla kulübe kazandıracığı maddi değeri hesaplamaktadırlar. Real Madrid'in pazarlama müdürü Jose Angel SANCHEZ, futbolcu olarak David BECKHAM'ın değerini bilmediğini, fakat bir "ürün" olarak bu futbolcunun en azından 500 milyon Euro değeri olduğunu belirtmiştir.⁷¹ Anelka'nın, PSG'ye transfer olmasıyla birlikte kulübün yan ürünlerinin satışında patlama yaşanır: İlk haftalardan itibaren ciro %20 – 30 oranında artar.⁷²

2.2.4. Sosyal Grup

Dönmez sosyal grubu; ortak amaçları izleyen, sosyal normlara, yararlarla ve değerlere uygun olarak karşılıklı rolleri yerine getiren bireylerden oluşmuş ve benzerlerinden ayrılıp bütünleşebilen bir yapıya sahip topluluk olarak tanımlamıştır.⁷³

Sanay'a göre ise grup, bir araya gelmiş olan insanların karşılıklı ilişkilerle, sosyo-kültürel çevrenin normlarına uymaları olayıdır. Ortak bir amaç, ortak bir ihtiyaç, ortak bir inanç ve düşünce etrafında iki veya daha çok kişinin karşılıklı ilişki içine girmeleri bir sosyal grubun oluşmasına zemin hazırlar.⁷⁴ Bir başka açıdan ise grup, birbirleriyle düzenli etkileşimde bulunan, birbirinden belirli amaç ve beklentileri olan insanlardan oluşur. Bu etkileşim sonunda gruba katılan insanlar arasında bir ait olma, üyelik duygusu ve üyeler arasında bir etkileşim gerçekleşir. Bu etkileşim sonucu grupların içyapısı oluşmaya başlar. Her grubun kendi içinde sınırları, normları, değerleri, üyelerinin belirli rol ve statüleri vardır.^{75,76}

⁷¹ Merih, K. Akşar, T. (2006). *Futbol Ekonomisi. İstanbul: Literatür. s 14*

⁷² Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş. Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 10*

⁷³ Dönmez, S. (1984). *Sosyoloji. Ankara:Savaş. s. 187*

⁷⁴ Sanay, E. (1991). *Genel Sosyoloji Dersleri. Ankara:Gazi Üniversitesi Matbaası. s.176-185*

⁷⁵ Karaküçük, S. *Rekreasyon, Boş Zamanları Değerlendirme. Ankara:Seren. s. 73-74*

⁷⁶ Baş, M. (2008). *Futbolda Taraftar ve Takım Özdeşleşmesi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi. s.59*

2.3. Endüstriyel Futbol

2.3.1. Futbol ve Kapitalizm

Kapitalist terimi ilk kez 18. yüzyılın sonlarındaki Sanayi Devrimi'nin ardından Arthur Young tarafından (1792) kullanılmıştır. Young, bu terimi, Fransa'nın doğrudan vergi ödeyen az sayıdaki zenginini tanımlamak için kullanmıştır. 1845 yılında ise, Disraeli, "kapitalistler serpilmekte, muazzam servet biriktirmekte" diye yazmıştır.⁷⁷

Sermayenin aralıksız birikimine dayalı bir rejim olarak kapitalizmin kökeni, çoğu zaman, 9. ve 10. yüzyılları feodal beylerin hâkimiyeti altında geçiren ve Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından serpilene, 12. ve 13. yüzyıllarda ise siyasi nüfuzla sahip bir toplumsal sınıf halini alan ve 17. yüzyıldaki İngiliz Devrimi ile 18. yüzyıldaki Fransız Devrimi sayesinde konumunu meşrulaştırarak kapitalist bir sınıfa dönüşen tacirlere dayandırılmaktadır.⁷⁸

Kapitalizm kar amacıyla pazarda satış yapan üretici bireyler ya da firmaların varlığından ibaret değildir. Bu türden kişiler ya da firmalar dünyanın her yanında binlerce yıldır zaten vardılar. Ücret için çalışan insanların varlığı da bir tanımlama için yeterli değildir. Kapitalist bir sistemde olduğumuzu, ancak sistem sermayenin sonsuz birikimine öncelik verdiğinde söyleyebiliriz.⁷⁹

18. yüzyılda kuzey Avrupa'nın önderliğinde, palazlanan kapitalizm "Protestan Ahlakı" anlayışıyla sermaye birikimine son derece elverişli bir ortamda olgunlaşmıştır. Kilise eğlence ve serbest zaman gibi insana zevk veren, onu dinlendiren olguları günah olarak kabul etmiştir. Kilise prütene bir anlayışla insan için en erdemli davranışın sürekli çalışmak olduğu söylemini geliştirmiştir. Bu söylem kapitalizmin sürekli üretime ve sermaye birikimine dayalı sistemi açısından yarar

⁷⁷ Goody, J. (2004). *Kapitalizm ve Modernlik: Büyük Tartışma*. İhsan Durdu (çev.). İstanbul: Küre. s.145

⁷⁸ a.g.e., s.5

⁷⁹ Wallerstein, I. (2005). *Dünya – Sitemleri Analizi Bir Giriş* (2. Baskı). Nuri Ersoy ve Ender Aba Doğu (çev.). İstanbul: İmge. (2005). s.46

sağlayan bir söylem olmuştur. Bu dönemde işçiler günde 18 saate kadar çalıştırılmışlar ve ancak uzun mücadeleler sonucunda çalışma koşullarını iyileştirebilmişlerdir.

Weber'in, "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" isimli çalışması, prüten anlayışın sermayenin birikimi üzerinde nasıl etkili olduğunu anlamak açısından önemlidir. "Sermaye sahipleri ve işverenler, hatta işçi sınıfının eğitim görmüş yüksek tabakası, özellikle çağdaş iş kollarında yüksek düzeyde teknik yâda ticari eğitim görmüş personel, Protestan özellikleri taşır."⁸⁰

Modern toplumların oluşabilmesinin başlıca nedenlerinden biri, burjuvazinin 19. yüzyılın sonuna kadar, çalışmayı ve kazanmayı bir erdem haline getirerek, daha çok kazanabilmek için anlık zevkler ve mutluluklar yerine bu mutlulukları ertelemek ve kazancı biriktirmek, hiç harcamadan yeni işlere yatırmak, mutlulukları ise bilinmeyen bir geleceğe erteleyerek üretimi, dolayısıyla da sermaye birikimini sağlayarak sistemi yeniden üretebilmesidir.⁸¹

"Modernizm, özünde bir ideolojidir ve bu ideolojinin ekonomi alanındaki görünümü de kapitalizmdir."⁸² Modern devlet egemen bir devlettir, malların, sermayenin ve emeğin kendi sınırlarından geçip geçemeyeceğine dair kurallar koyar.⁸³ Bu anlayışa sahip ulus-devlet politikalarıyla kapitalizm 1970'li yıllarda doyuma ulaşmış ve bir durgunluk sürecine girmiştir. Bu krizin içinden çıkılması, bugün küreselleşme olarak sıkça kullanılan olgunun başlangıcıyla mümkün olmuştur. Sermayenin önündeki sınırlar kaldırılmış, dünya küçük bir köy haline getirilmiştir. Tüketim, hiçbir zaman olmadığı kadar ön plana çıkmıştır.

1970'li yıllarda meydana gelen bazı değişimler, modernizmin temel yapısında önemli kırılmaları da beraberinde getirmiştir. Kimi düşünür ve sosyal bilimcilerin

⁸⁰ Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Zeynep Gürata (çev.). Ankara: Ayraç. s.29

⁸¹ Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*. Ankara: Kapital. s.165

⁸² Arık, M.B. (2004). *Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki: Top Ekranda* İstanbul: Salyangoz. s. 24

⁸³ Wallerstein, I. (2005). *Dünya – Sitemleri Analizi Bir Giriş* (2. Baskı). Nuri Ersoy ve Ender Aba Doğu (çev.). İstanbul: İmge. (2005). s.46

“post – modernite”, kimisinin “tüketim toplumu”, kimisinin “sanayi sonrası dönem” kiminin de “post – fordist” dönemin başlangıcı olarak tanımladıkları 70’li yıllarda meydana gelen değişimler, kapitalist sistemin ileri bir aşamasını ifade etmektedir.⁸⁴

Dünyada bu dönemden sonra, sermayenin yeniden yapılanması; ulus-devlet üzerinden değil, sermaye üzerinden bir yeniden düzenleme olarak gerçekleşir. uluslararası sermayenin tüm dünyada gezmeye başlamasıyla, küreselleşme başlar. Ulus-devletler, ithal ikameci politikayla işleyemez hale gelir; yeni kurulan düzende (ki Türkiye’de bu yeni düzen Özal politikasıyla kurulmuştur) ihracatı teşvik başlar. İhracatı teşvik, dış satımla ilgilidir; ama bu dışarıya açılma, sermayenin dışa açılmasıyla beraber hem yabancı sermayeyi ülkeye çeker hem de ithal malları ile ihraç malları arasındaki duvarı ortadan kaldırır (bu, devlet yardımıyla desteklenerek yapılmaktadır). İç pazara dayanan ithal ikameci normla; ihracatı teşvik, tüketim normlarıyla değişir (“dünyalaşma”; yani Anglo-Saksonların dediği gibi “küreselleşmedir” söz konusu olan).⁸⁵

Fordist dönem 20. yüzyıl başında yerini post-fordist döneme bırakmaya başlamıştır. Burjuvazi ya da egemen kesim, üretim artışını, böylelikle de sermaye birikimini sağlayabilmek için günümüze dek başarıyla işleyen bir başka yöntem keşfetmiştir: Sınıflar arası ilişkilerin yumuşatılması; başka bir deyişle alt ve orta sınıfların tüketime katılmaya başlaması ve bu sınıfların çalışma koşullarının düzeltilerek çalışma saatlerinin azaltılması. Metalara sahip olabilmek için daha çok para kazanmayı, daha çok kazanmak için terfi edebilmeyi gerektirmiştir. Bu durum, çalışan kitleleri birbirinden koparmış, birbirlerinden yabancılaştırarak bir yalnızlaşmaya itmeye kalmamış, yükselbilmek için düzene, düzenin egemen kişi ve kuruluşlarına itaat eden mutlu robotlara dönüştürmüştür. Bu geçişle birlikte buzdolapları, televizyonlar yenilenmeye, yazlıklar ikinci arabalar alınmaya, bitmeyen taksitler ödenmeye başlanmıştır. Buldukları toplumsal konumda erişemedikleri doyumunu, meta ekonomisinin dayanağı olan tüketim ideolojisini benimseyerek

⁸⁴ Arık, M.B. (2004). *Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki: Top Ekranda* İstanbul: Salyangoz. s. 44

⁸⁵ Akay, A. (2002). *Kapitalizm ve Pop Kültür*. İstanbul: Bağlam. s.36

bulmaya çalışan bu kitleler, böylece kendilerini temel insanlık değerlerinden yoksunlaştıran sürecin gönüllü yandaşları haline getirmişler, getirilmişlerdir.⁸⁶

Post – Fordizmin kökeni daha fazla “tüketim” oluşturmaktır. Hatta denilebilir ki, post – Fordizm’de amaç tüketimi arttırmak değil, tüketimi kısıktırmaktır. Bu bağlamda özellikle moda yoluyla bireyleri uyarma ve duygularını sermayeye kanalize etme, kitle iletişim medyaları tarafından büyük bir hırsıyla uygulanmış ve tüketicilerin “ayartılması” ve “çoğaltılması” öncelikli hedef haline gelmiştir.⁸⁷

Üretimde son 150 yılda gerçekleştirilen değişikliklere koşut olarak çalışanların çalışma saatleri azalırken, yaşam düzeylerinde, gereksinimlerinde ve serbest zamanlarında artış sağlanmıştır. Çalışma saatlerinin azalmasıyla ortaya çıkan serbest zaman, çalışan insanların gittikçe artan gereksinimleri ve yetileriyle bir araya gelince kitle serbest zamanı denen modern görüngü ortaya çıkmıştır.(...) Modern dönemle birlikte, çok büyük bir sanayi haline gelen serbest zaman seçenekleri metalaşmış ve homojenleşmiştir. Metalaşma, hem emeğin kapitalist tarafından satın alınarak bir üretim aracına dönüştürülmesine hem de malların, hizmetlerin ve deneyimlerin paketlenerek tüketiciye birer nesne olarak satılması sürecine gönderme yapar.⁸⁸

Kapitalizmin günümüze kadar gelirken geçirdiği değişimi yukarıda kısmen anlatmaya çalıştım. Günümüzde ise her ne kadar, küreselleşme, serbest-piyasa, neo-liberalizm gibi terimlerle kapitalizmi tanımlamaya çalışsak da bu tam olarak yeterli değildir. Marx’ın “sömürü”, “sermaye”, “artık değer”, “burjuva”, “proletarya” terimleri günümüzde çok fazla net değildir.

Günümüz burjuvası, 19. yüzyılın sonundan başlayarak 20. yüzyılın ortalarına kadar yaşanan süreçteki gibi yalnızca kendi topraklarındaki işçi sınıfını sömürmemektedir. Sermaye 1980’lerin sonunda ulus-devletlerle girdiği mücadeleden galip çıkmış ve kendisi için sınırları olmayan bir dünya yaratmıştır. Günümüzde bunun adı neo-liberalizmdir. Bugün Amerikalı bir sermayedar, dilini bilmediği,

⁸⁶ Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*. Ankara: Kapital. s.165

⁸⁷ Arık, M.B. (2004). *Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki: Top Ekranda* İstanbul: Salyangoz. s. 50

⁸⁸ Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*. Ankara: Kapital. s.10

yüzünü görmediği ve hatta hiç adım atmadığı Çinli işçiler aracılığıyla sermaye biriktirmektedir.

Kapitalizmin bu tarihsel süreci ve bugünkü yapısı her şeyi olduğu gibi futbolu tamamen değiştirmiştir. Aslında denebilir ki, 19. yüzyılın sonlarından bu yana modern futbolun geçirdiği değişimi kapitalizm üzerinden okumak mümkündür.

Futbolun ölümü olarak adlandırılan dönemde⁸⁹, halk köy ve kasabalardan kentlerde kurulan fabrikalara toplanmış ve katı bir püriten⁹⁰ tutumla çalıştırılmıştır. İşçilerin futbol oynamak için ne serbest zamanı kalmıştır nede enerjileri. İlerleyen dönemde ise sermaye, işçi sınıfının da tüketime katılması gerektiğine karar verir. Bu dönemde ise futbol artık seyirlik bir oyun halini alacaktır. Futbolu oynayan insanların sayısı az, fakat onu tüketenlerin sayısı çoktur. Serbest zamanı ve alım gücü artan işçi sınıfı biletlere para ödeyerek tribünde veya reklamlar eşliğinde televizyon başında futbolu tüketmeye başlar. Günümüzde ise küreselleşen sermaye için, futbol artık işçi sınıfının satın alabileceği bir ürün olmaktan çıkmıştır. Değişen sınıf kavramı ile birlikte sayısı hızla artan orta sınıf ve üst sınıf içindir artık futbol. Futboldaki tüm bu değişim, sermayenin onu çok değerli bir ürün olarak keşfetmesiyle başlamış, günümüzde ise doruk noktasına ulaşmıştır.

(...) Futbol, yıldız gladyatörlerin kiralandığı uluslararası alanda iş yapan dev sermayenin egemenliğinde yürütülen ticari bir faaliyettir. Diğer birçok insan pratiğinde olduğu gibi, futbol da, hem önceki tarihsel yönetsel faaliyetlerin hem de geleneksel oyunun parçasıydı. Kapitalist güç (iktidar) futbolu hem yönetsel faaliyet olarak yeniden biçimlendirdi hem de, halkın ortak mülkiyetindeki konumunu da, futbolu sokaktan alarak, kendi özel mülkiyetine geçirdi. Bunun yanında, futbol, “iş dışı eğlence ve dinlenme” zamanının kapitalist sermaye tarafından kolonileştirilmesine en somut bir örnektir. Bu kolonileştirme hem ekonomik çıkar

⁸⁹ Arık, M.B. (2004). *Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki: Top Ekran* İstanbul: Salyangoz. s. 24

⁹⁰ Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Zeynep Gürata (çev.). Ankara: Ayraç. s.29

hem de bilinç yönetimi ve ideolojik egemenlik bakımlarından kapitalist sınıfa büyük faydalar sağlamaktadır.⁹¹

Erdoğan (2008), futbolun örgütlü yapısını ve futboldaki yapısal ilişkileri, profesyonelleşme ve uluslararası organizasyonu, kapitalist toplumun sömürge yapısına benzetir.⁹² Küreselleşme sürecinde, bilgi, kimlik, kültür, sermaye büyük bir süratle akışkanlaşmaktadır.⁹³

King (1997), futbolun küreselleşmesinin başlangıcını, İngiltere’de ortaya çıkan yeni nesil futbol yöneticilerine bağlar. Bu yöneticilerin futbola yaptıkları yatırım 1990’ların başında birçok iş adamı tarafından “ölü yatırım” olarak adlandırılmıştır. Peter Hill – Wood, futboldaki ekonomik gücü ilk fark edenlerden biri olan ve Arsenal’i satın alan David Dein için;

Bazı zengin adamlar, hızlı arabalar, yatlar ve yarış atları satın almaktan hoşlanır ama Dein bunlardan daha ilginç olan bir şeyle, Arsenal’le ilgilendi. Onu severim fakat bu yaptığı çılgınlık. Tüm bu yaptığı, hedeflediği şey, bence ölü yatırım.⁹⁴

Futbol taraftarlarının, birer müşteriye dönüştürülmesi, İngiltere’deki bu yeni futbol yöneticileri eliyle gerçekleşmiştir. 1989 yılında İngiltere Kupası’nda oynanan ve futbol tarihindeki en büyük facialardan biri olan yarı final maçı bu değişim için sermayeye bir fırsat sağlamıştır. Liverpool ve Nottingham Forest arasında oynanan karşılaşma öncesi, maça geç kalan ve stat dışında bekleyen kalabalık, futbolcuların sahaya çıkması ve tribünlerden yükselen tezahüratla heyecanlanmış, bir an önce stadyuma girmek için kapılara yüklenmiştir. Çıkan izdiham 94 taraftar ezilerek ölmüş 170 taraftar ise yaralanmıştır. Bu faciadan sonra medya olayın tüm sorumluluğunu taraftarlar üzerine yıkmış ve ısrarla tüm stadyumların

⁹¹ Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s.1–58.

⁹² a.g.e., s.1–58.

⁹³ Castells, M. (2004). *Küresel Kuşatma Karşısında İnsan*. Şahabettin Yalçın (çev.). İstanbul: Da. s.20

⁹⁴ King, A. (1997). New Directors, Customers, and Fans: The Transformation of English Football in the 1990s. *Sociology of Sport Journal*. 14. s. 224 - 240

koltuklandırılmasını istemiştir. Bu olay günümüz modern müşteri-seyircisinin yaratılmasındaki en önemli olgudur.⁹⁵

Bu futbol yeni kapitalizmi, seksenli yıllarda ortaya çıkmış ve patlama doksanlı yıllardaki belirleyici bir dönemecin ardından yaşanmıştır: Avrupa Adalet Divanı'nın Aralık 1995'te verdiği Bomsan kararı liberal devrimin gerçek tetikleyicisi olmuştur. Bu karar oyuncuların Avrupa'da – işçiler veya sermaye gibi – serbest dolaşımı kuralını yerleştirmiştir. Bu Pandora kutusundan, artık hukuk tarafından da meşrulaştırılmış, para – tanrı çıkmıştır.⁹⁶

“Futbol küreselleşmenin son evresidir. Günümüzde futboldan daha küresel bir olgu yoktur. İmparatorluğu ne sınır tanır ne de engel.”⁹⁷ “Futbol, küreselleşme adı verilen olgunun doğal boyutlardaki bir laboratuvarıdır artık. Gezegene egemen olmaya çalışan bu yeni mali kapitalizmin en gaddar ve en karikatürleşmiş bazı yönleri futbol alanında karşımıza dikilivermektedir.”⁹⁸

Futbolcu, sermayenin metalaştırdığı önemli bir üründür. Günümüz futbolcusun çok fazla popüler olması ve çok fazla para kazanması onu arzulanan bir konuma yerleştirir. Fakat gerçek pek de öyle değildir. Biraz daha yakından bakıldığında, ilkel kapitalizm döneminin insani olmayan koşullarında çalıştırılan işçi ile günümüz futbolcusunun pek çok durumu benzerdir. Galeano (2008), futbolcuları tanımlarken;

İşadamları onu alırlar, satarlar, kiraya verirler; oyuncu daha fazla para ve şöhret vaadi karşılığında kendini akıntıya bırakır. Ne denli başarılı olur ve çok para kazanırsa, tutsaklığı da o oranda artar. Askeri disiplin altında, her gün yorucu idmanlar altında ezilir. Bedeni, sağlıklı bir görünüm ardında acıyı unutturan analjezik bombardımanlarına tutulur, kortizon iğneleriyle delik deşik olur. Önemli

⁹⁵ a.g.e., s. 224 - 240

⁹⁶ Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 14

⁹⁷ Boniface, P. (2007). *Futbol ve Küreselleşme.* İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: NTV. s. 9

⁹⁸ Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 9

maçlar öncesinde onu toplama kamplarına hapsederler, buralarda zorla çalıştırılır, aptalca yemekler yer, suyla sarhoş olur ve yalnız uyur.⁹⁹

Lazio kulübünün eski başkanı Sergio Cragnotti bir açıklamasında futbolun ticari potansiyelini ve ondan daha fazla müşteriye sahip bir ürünün olmadığını vurgulamıştır:

Futbol, küreselleşme döneminde ve eğlencenin zirvede olduğu bir dönemde dünyanın en küresel işidir. Üç milyar tüketici tarafından satın alınan başka bir mal var mıdır? (...) Futbolu borsaya ilk kez ben taşıdım, çünkü benim mesleğim her şeyi doğru biçimde değerlendirmektir.¹⁰⁰

Kulüp başkanları veya yöneticiler sadece futboldan para kazanmazlar. Aslında daha çok yaptıkları futbolun popülerliğini, kitlelere ulaşma gücünü kullanmaktır. Türkiye’de de kulüplere sahiplik aynı zamanda yatırımda bulunan kapitalist sermayedarın reklamını yapması; futbol kulübünü kullanarak yatırım yaptığı diğer iş kollarında rakiplerine karşı avantaj sağlaması ve sahibi olduğu diğer yatırımların tüketimini yönlendirmesi açısından önem kazanmıştır.¹⁰¹

2.3.1.1. Futbol ve Sınıf

Başlangıçta “sınıf” terimi, roma halkının mali ve askeri amaçlarla, mülk temeline dayalı olarak bölünmesi anlamına geliyordu. Bu modernite öncesi kullanım, sınıfların toplumda paylaşılan bir derecelenmeyi miras alan, atfedilmiş özelliklere dayalı gruplaşmalar olarak kabul edilmesi bakımından statik bir kullanımdır. “Sınıf”ın modern sözlük anlamı ise, endüstri devrimini takiben toplumun tamamıyla yeniden örgütlenmesiyle yakından ilintilidir. Günümüzde endüstriyel kapitalizm veya modern kapitalizm denen şeye doğru geçirilen bu değişim, onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de başlamış, bunu izleyen yüzyıl içinde başta Fransa,

⁹⁹Galeano, E. (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol. (4. Baskı)*. E. Önalp, M.N. Kutlu (çev.). İstanbul: Can. s.16

¹⁰⁰(L’Equipe’den Aktaran, Boniface 2007). Boniface, P. (2007). *Futbol ve Küreselleşme*. İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: NTV. s. 31

¹⁰¹Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s.1–58.

Almanya ve Amerika olmak üzere diğer batı ülkelerine yayılmış, bu yüzyılda da gerçekten küresel bir olgu haline gelmiştir.¹⁰²

Avrupa, sınıflar tarihi ve kültürü üstünde yükselir. Avrupa’da yerleşik bir sınıf bilinci ve ona bağlı davranış biçimleri vardır. Avrupa tarihinde önce yerleşik aristokrasiye karşı burjuvazi, daha sonrada yerleşik burjuvaziye karşı da proletaryanın ayaklanması gerçekleşmiştir. Günümüzde Avrupa dendiğinde akla gelmesi gereken burjuvazinin kültürüdür.¹⁰³

Marx, sınıf konusunu bütünlüklü bir model çerçevesinde ele alıp tartışmadığı gibi, sınıfın tam bir sistematik tanımını da yapmamıştır.¹⁰⁴ Bununla birlikte Marx’ın kuramında iki ana sınıf vardır. Amacı sermayeyi biriktirmek olan burjuva ve üretimi sağlayan proletaryadır. Marx’ın kapitalizmde sadece iki önemli sınıf olduğunu iddia etmesinin sebebi, artık ekonomik ilişkilerin temelini özel mülkiyet olmasından ötürü, mantıken sadece iki olasılığın bulunmasıydı: Üretim araçlarına sahip bir sınıf ve bunlara sahip olamayan, dolayısıyla çalışma kapasitelerini (Marx’ın terminolojisinde “emek güçlerini”) satmak zorunda olan bir sınıf.¹⁰⁵

Weber’e göre sınıf ekonomik bir olguydu temelde; daha açık söylenecek olursa, kişinin piyasadaki konumuyla belirleniyordu. Ayrıca, “mülk” sahipliği” ile “mülksüzlüğün”, “tüm sınıfsal durumlar açısından temel kategoriler” olduklarını savunmuştu. Ancak, sadece sosyal tabakalaşmanın değişik biçimlerini analiz etmekle kalmayıp, olumlu ayrıcalıklara sahip sınıflar ve orta sınıflar arasında, ayrıca sınıfsal durumlar ile sınıfsal durum gruplaşmaları arasında ayırım yapması sebebiyle, genelde sosyal tabakalaşma yapısına, özeld de sınıf yapısına ilişkin görüşü aşırı derecede karmaşık ve çoğulcudur.¹⁰⁶

Günümüz post- fordist kapitalizminde ise sermaye ve işçi sınıfı arasındaki ilişki daha girift bir hal almıştır. Modern işçi sınıfının, ilkel kapitalizme göre daha iyi

¹⁰² Edegell S. (1998). *Sınıf*. D. Özçivit (çev.). Ankara: Dost. s. 10

¹⁰³ Kahraman. H.B. (2003) *Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu*. İstanbul: Agora. s. 229

¹⁰⁴ Öngen, T. (2010). Marx ve Sınıf. *Praksi*. 8. s. 9-28

¹⁰⁵ Edegell S. (1998). *Sınıf*. D. Özçivit (çev.). Ankara: Dost. s. 13

¹⁰⁶ Edegell S. (1998). *Sınıf*. D. Özçivit (çev.). Ankara: Dost. s. 23

şartlara sahip olduğu varsayılsa da, pratik bunu yansıtmaz. Bauman (2001), “Bireyselleşmiş Toplum” adlı kitabında, modern işçinin gerilimini anlatır;

Ve nihayet, son bir buçuk yüzyıldır emek hareketinin “toplumsal alt tabakasını” oluşturan insanların mensup oldukları bir dördüncü kategori vardır. Onlar Reich’in sözleriyle, montaj hattına ya da daha güncelleştirilmiş fabrikalarda bilgisayar ağlarına ve satış noktaları gibi otomatlaştırılmış elektronik aygıtlara bağlı “rutin emekçiler” dir. Onlar ekonomik sistemin en çok harcanabilen, kullanıldıktan sonra atılabilen ve değiştirilebilir parçalarıdır. Yaptıkları iş ne özel beceri ne de müşterilerle toplumsal etkileşim sanatını gerektirir. Bu nedenle yerlerine başkalarının alınması en kolay olanlarıdır ve eğer varsa, sadece artık ve ihmal edilebilir bir pazarlık gücüne sahiptirler. Kullanıldıktan sonra atılabilir olduklarını bilirler ve bu nedenle işlerine sevgi ve bağlılık geliştirmekte, iş arkadaşlarıyla kalıcı ilişkiler kurmakta pek yarar görmezler. İş yerine sadakat göstermek ya da kendi hayat amaçlarını o iş yerinin tasarlanmış geleceğine bağlamak konularında ihtiyatlıdır.¹⁰⁷

Futbol toplumda hem sınıf farkını hem de sınıf içindeki cinsiyet farkını üretir; hem ekonomik hem de ideolojik bir görev görür.¹⁰⁸ Futbol açısından sınıf; hem tarihsel süreçte hem de günümüzde önemli bir olgudur. Oyunu çok seven ve ilkel kapitalizmin ağır çalışma şartları nedeniyle oyundan uzak kalan sınıf işçi sınıfıdır. Burjuvazi, 19. yüzyılın sonunda, üretim araçlarını tamamen değiştirerek, işçileri büyük şehirlerde kurulu büyük fabrikalarda toplamış, bir dünya pazarı oluşturmuş ve hepsinden önemlisi o güne kadar görülmedik, akıl almaz ucuzlukta ve miktarda mal üretmiştir.¹⁰⁹

İşçi sınıfının uzun mücadelesi sonucu, mesai saatlerinde elde ettikleri kısmi kazanım, onları tekrar futbol sahasına döndürmüştür. Fakat oyun, onların sahada olmadığı dönemde, burjuva çocukları tarafından kolejlerde kurallara bağlanmıştır. Eskisi gibi kalabalık bir şekilde değil, belirli sayıda insanla oynanan futbol, oyunu

¹⁰⁷ Bauman, Z. (2001). *Bireyselleşmiş Toplum*. Y. Alogan (çev.). İstanbul: Ayrıntı. s.40

¹⁰⁸ Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s.1-58.

¹⁰⁹ Edegell S. (1998). *Sınıf*. D. Özçivit (çev.). Ankara: Dost. s. 14

çok seven işçilerin yeteneklilerini sahada, daha az yeteneklilerini ise burjuva çocuklarından kurulu takımlara karşı desteklemek için saha kenarına göndermiştir. Böylece futbolun öznesi olan taraftar olgusu, işçi sınıfının bir gerçeği olmuştur.

1883’de İngiltere kupasını, seçkin erkeklerden oluşan “Old Etonians” takımını mağlup eden kuzeyli bir işçi takımı “Blackburn Rovers” kazanır. Bu takımın kadrosundaki oyuncuların meslekleri;

- Üç dokuma işçisi
- Bir iplik işçisi
- Bir pamuk işçisi
- Bir demir işçisi
- Bir çerçeveci
- Bir tesisatçı
- Bir dişçi çırağıdır.¹¹⁰

Kapitalizmin sonraki döneminde ise futbol ve sermaye arasındaki ilişki farklılaşır. Sermaye, genel olarak sporu, özelde ise futbolu kitleleri etkilemesi dolayısıyla kendi çıkarına kullanır. Önemli sosyal kuramcılar sporun, futbolun geniş halk yığınlarını pasifize ettiğini, günlük sorunlarını unutturduğunu ve apolitikleştirdiğini belirtmişlerdir.¹¹¹

Futbol halkın yeni bir afyonu mudur? Dünya kupası ve bazı uluslar arası müsabakalar, İlkçağ Roması’ndaki sirk gösterilerine benzetilir. Kitleleri zihinsel faaliyetlerinden uzaklaştıran bu dev gösterilerde seyirciler Ronaldinho’nun hızlı dönüşlerini yâda Zidane’ın bacak aralarını seyrederken toplumsal düzene karşı çıkmayı, onu eleştirmeyi düşünmez.¹¹² King (1997), İngiltere futbolunda 1920 ile 1970 yılları arasında futbol kulüplerinin, burjuva tarafından işçi sınıfını isyandan, politik konularda düşünmekten uzak tutmak için kullanıldığını yazar.¹¹³

¹¹⁰ Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s.99

¹¹¹ Elias, N. Dunning, E. (1986). *Quest for Excitement: Spor and Leisure in the Civilising Process*. Blackwell.

¹¹² Boniface, P. (2007). *Futbol ve Küreselleşme*. İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: NTV. s. 111

¹¹³ King, A. (1997). New Directors, Customers, and Fans: The Transformation of English Football in the 1990s. *Sociology of Sport Journal*. 14. s. 224 - 240

Tüm bunların yanında, günümüzde, modern futbolun tribünlerinde de bir sınıf gerilimi söz konusudur. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, futboldaki taraftar grubunun geçmişini İngiliz işçi sınıfı oluşturur. Fakat modern futbolun dev bir “show-business”a dönüştüğü günümüzde, sermaye işçi sınıfının bu pahalı aktivitede yerinin kalmadığını düşünmektedir. Tribünlerin tamamı koltuklarla kaplanmış, tribünlerin sahaya en hakim noktalarına localar inşa edilmiştir. Sayısı geçmişe oranla fazlaşan orta sınıf ve burjuva tribünlerin yeni-müşteri seyircileridir artık.

Pahalı sezonluk biletler üst ve orta – üst sınıf insanlara pazarlanır ya da giderek artan biçimde bu biletleri büyük şirketler kapatır ve misafirlere jest, çalışanlara prim olarak dağıtır. Tek maçlık biletler, orta sınıf için küçük bir lüks, orta – alt sınıf için büyük bir lüktür.¹¹⁴

Ülkemizde ise futbolda sınıf kavramı açısından dikkate değer bir örnek vardır: Galatasaray. Ülkemizin önde gelen takımlarından biri olan Galatasaray, belki günümüzde değil ama geçmişinde aristokrat bir takımdır. Takımın tarihi ve kuruluşu ile ilgili olan bu durum, geçmişte seyircisine de yansımıştır.

Koyu Galatasaraylı Atilla İlhan şöyle anlatıyor. “1930’lu yıllarda aramızda bir adet vardı. Herkes bir şehirden takım tutardı. İzmir’de Karşıyakalıydık. İstanbul’dansa Galatasaray’ı seçtim. Otuzlu yıllarda bir Fenerbahçe maçında Galatasaray açık farkla yenilmişti. Güçsüzün yanında olma psikolojisinde midir bilmiyorum, Galatasaraylı oldum. Sürekli Galatasaray’ı düşünüyordum ben ama geldim gördüm ki kafamda yarattığım imgeyle hiç ilgisi yok İstanbul’da gördüklerimin. Halkın takımı değildik çünkü. Eyvah dedim kendi kendime bu adamlar çok alafanga. Türkiye’de Fransız sermayesinin ve Fransız misyonerlerin kurduğu bir okulda yetişen çocuklar, aristokrat bir hava içinde böyle bir takım kurmuşlardı. Seyircileri bile farklıydı. Dolayısıyla halka mal olmamışlardı. Bizim kibar seyircimiz takımı bile coşturamıyordu.” Galatasaray’ın efsanevi kalecisi Turgay Şeren de İlhan’a katılır. “Galatasaray’ın hakikaten bir snopluğu vardır. Bunu

¹¹⁴ Kozanoğlu, C. (1996). *Türkiye’de Futbol: Bu Maçı Alıcaz!* (2. Baskı). İstanbul: İletişim. s.13

kimse inkar edemez. Galatasaray yavaş yavaş halk takımı olmaya başladı. Çünkü tribünler öyle istedi. Galatasaray da artık bir halk takımı oldu diyebiliriz, maalesef.¹¹⁵

2.3.1.2. Futbol ve Göç

Futbolda göç kavramı hem dünyada hem de ülkemizde önemli etkileri olan, üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur. Temelde futboldaki göç olgusunun başlangıcı, kapitalizm ve şehirleşmeyle ilgilidir. Kapitalizmin üretim merkezleri olan fabrikalar şehirlerde ardı sıra açılınca, burada çalışmak üzere, yoksul halk kesimleri köy ve kasabalardan şehirlere göç etmişlerdir.

“Uygarlaşma süreci içinde, kendine yeten küçük köy topluluklarının yerini, geçimini zanaat ve ticaretle sağlayan, devlet örgütüne kavuşmuş kentler almıştır.”¹¹⁶ Modernleşmenin ve toplumsal bağımlılık şebekesinin en belirgin haliyle görüldüğü ve yerleştiği ilk yerler, 19. ve 20. yüzyıl büyük Avrupa şehirleridir. Burada yaygınlık kazanan ve adına “kentleşme” denilen bir dizi oluşum, modern insanın günümüze değin uzanan davranış biçimleri ve gündelik hayatları üzerinde belirleyici olmuştur.¹¹⁷

Ülkemizde kentleşme ve bunun sonucu kırsal kesimden kentlere göç, Avrupa’ya kıyasla daha geç olmuştur. 1950’li yıllarda özellikle İstanbul’a Anadolu’nun dört bir yanından insanlar çalışmak umudu ve amacıyla gelmişlerdir. Tamda bu süreçte, İstanbul’un 3 büyükler olarak adlandırılan kulüplerinin taraftar yapılarındaki değişim, tribünlerindeki şiddet olayları, ekonomik gelirleri incelenmeye değerdir. İslam Çupi bu değişimi vurgulamaktadır;

İnsanlar sevdiklerini ziyarete gidiyormuşçasına kostümün en yenisini giyer, beyaz gömleğini kravatlar, nüfusu 600 bin olan İstanbul’un bir mahallesinden yola çıkıp stada gelirdi. 4500 ile 5000 kişi o zamanki maç izdihamını anlatır, insanlar “kurtarılmış bölgeye” dönüşen günümüz stadlarına karşılık, o zaman diledikleri yere

¹¹⁵ Erdin, M. (2004). *Yer Fener Gök Cimbom*. İstanbul: İthaki. s.21,22

¹¹⁶ Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*. Ankara: Kapital. s.28

¹¹⁷ Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 34

otururlardı. Fenerbahçe Galatasaray taraftarları yan yana oturur, kaynana zırlıtısı denen aletle nezih espriler iki tarafın renklerini belli ederdi. Maçlar bırakın “galiz” olanını en “terbiye” sınırını az geçmiş hitaplarla donatılmaz, skor ne olursa olsun, iki kulübün taraftarı neşe içinde terk ederlerdi stadi, maç sonunda... Bu ambiyansı, bu dostluk ve kardeşlik panoramasını İstanbul’da doğmuş 600 bin kişiden ibaret bir kalabalığın babaları ve çocukları yaratırdı. Şimdi İstanbul’un nüfusu 18 milyon ama hem ezici ekseriyeti bura doğumlu değil, bura doğumlu olanlar anne baba kökeni olarak, hem de töre olarak taşralı... İstanbul’da oturuyorlar ama İstanbullu değiller. 600 bin İstanbullunun yarattığı Galatasaray Fenerbahçe rekabeti ile 18 milyonluk her ilin insanını barındıran İstanbul’un sahneye koyduğu Fenerbahçe Galatasaray çekişmesi aynı olur mu? Birincisinde töreleri ve efendiliği ile salt İstanbul var, ikincisinde ise İstanbul’a çöreklenmiş 18 milyonluk Türkiye var.¹¹⁸

60’lı yıllar, sinemada göç temasının işlenmeye başlandığı yıllardır. Taşra burjuvazisi kente gelip zenginleşir. Bu sırada kültürel bir boşluk çıkar; şive düzeltmek, taşra ağzının İstanbullulaştırılması, kıyafetlerde değişim... 1960’lı yıllarda bedensel-dilsel kültürel göstergeler çalışırken, esasen tam bir karmaşa söz konusu olur; düzeltilmeye çalışılanların hiç biri tam düzelemez. Bu boşluğu dolduran, ilk başta, 60’larda çıkan popüler kültür; alt kültüre hitap eden Orhan Gencebay arabeskidir. 70’lerde bu tür, alt kültürün zenginleşmiş haline de hitap eder. Ne kentli ne de köylü olan yeni zenginleşmiş bir arabesk burjuvazi, 80’li yıllarda, klasik burjuvazi karşısında bir hâkimiyet elde eder. (s.56)¹¹⁹

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra yapılan seçimlerle iş başına gelen Turgut Özal Hükümeti, köyden kente göçü özendirdiği ve tarım sektörünü göz ardı ettiği gibi, kente göçüp nitelik değiştirmeye başlayan kırsal nüfusu da cesaretlendirmiştir. Arabesk müzik artık devletin televizyonunda serbesttir. Lahmacun her semte girmiştir. Eskiden büyük kentlerde kendilerini yeni kültüre uymak zorunda hisseden kalabalıklar, artık çevresinde çoğalan kendi gibi insanlardan

¹¹⁸ Bora, T. (Ed.) (2002). *Futbolun Ölümü*. İstanbul: İletişim. s.172

¹¹⁹ Akay, A. (2002). *Kapitalizm ve Pop Kültür*. İstanbul: Bağlam. s.56

aldığı cesaretle kent kültürüne uyma isteğini bırakmış, kentleri köy haline getirmeye çalışmıştır.¹²⁰

Günümüzde, tribünlerdeki şiddet olaylarının ulaştığı nokta düşündürücü ve tehlikelidir. Futbol federasyonu şiddet yasası ile bu durumun önüne geçmeye çalışmaktadır. Futbolun büyük bir endüstri olduğu, taraftarların artık birer müşteri-seyirciye dönüştüğü, markalaşma yarışının kulüpler tarafından başlatıldığı günümüz futbolunda yaşanan bu şiddet olayları tüm bunları yok edecek bir etkidir. Fakat ülkemizde, Avrupa'ya oranla bu konuda bilinçli bir yaklaşım sergilenmemektedir. Amatör yöneticilerin fanatik bir söylemle verdikleri demeçler, yazılı ve görsel medyanın şiddet diliyle konuşması tüm bu bilinçsiz yaklaşımın örnekleridir. Eğer ülkemizde futbol önemli bir endüstri ise ve marka değeri korunmak isteniyorsa, ülkemizdeki göç olgusu dâhil, diğer etkenlerinde derinlikli bir yaklaşımla araştırılması gerekmektedir.

Maç (GS-FB derbisi) hakkındaki yorumlar, maçtan haftalar önce medyada başlar, iki kulübün internet sitelerine, dergi ve/veya televizyonlarına bulaşır ve nihayet tüm kamuoyuna mal olur. Gazeteler anketler düzenleyerek maçı kimin kazanacağını sorgular; eski günlerden anılar anlatılır; favorisi olmayan bir maç olduğu belirtilir. Yöneticiler kızgın demeçlerle ezeli rakiplerine gözdağı verirler... En sonunda maç günü gelip çatığında ortam yeteri kadar ısıtılmıştır. Yeni bir Galatasaray – Fener derbisin de artık son söz sahadaki futbolcularındır. Ama son sözü söylemek her zaman futbolculara nasip olmaz. Sahneye taraftarlar daha doğrusu taraftar adı altındaki vahşiler çıkar ve düşman bellediği rakip takımın taraftarlarına saldırır. Sonuçta ölümler olur. 52 yaşında Zonguldak'ta öldürülen Cemalettin Karaalp, 21 yaşında Elazığ'da ölen Özcan Tekir gibi.¹²¹

¹²⁰ Erdin, M. (2004). Yer Fener Gök Cimbom. İstanbul: İthaki. s.183

¹²¹ a.g.e., s.121

2.3.1.3. Popüler Kültür, Televizyon ve Futbol

Popüler kelimesi halk için, halka ait olanı ifade etmektedir. Popüler kültür kullanım ve tüketim kültürüdür: kullanım ve tüketim popülerin üretiminin ilk safhasından son kullanım safhasına kadar her safhada vardır.¹²²

Futbol ve popüler kültür birbirini etkileyen iki kavramdır. Popüler kelimesinin karşılığı olan halk, futbol tarafından peşinden sürüklenmektedir. Serbest zaman kavramına sahip olan modern insan, günümüzde bu zamanını tüketmenin en iyi yollarından birini futbolda bulmaktadır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında spor ve popüler kültürün karşılaşması çok daha eskiye dayanır. Antik Yunan'da veya Eski Roma'da da kitleler spor karşılaşmalarında toplanıyordu, her ne kadar günümüzde ki anlamıyla tüketim ilişkisi içinde olmasalar da, iktidar ilişkisi ön plandaydı.

Ekmek ve Sirk formülü, roma imparatorluğu döneminde, çalışmayan kitlelerin anarşiye kaymamaları için devlet tarafından beslenmelerini, barındırılıp eğlendirilmelerini sağlamak üzere uygulanmaktaydı. Bu formüle göre, asayişli sağlamanın yollarından biri, kentte yaşayan herkese yıllık olarak belli miktarda mısır unu ve zeytinyağı vermektir. Sirk oyunları da, toplum düzeninin korunması açısından ekmek kadar gereklidir.¹²³

Patrick Brantlinger; teknolojik ve bilimsel gelişmenin yarattığı modern toplumda, medya ve genel olarak kültür sanayisinin de Roma İmparatorluğunun halkı uyuşturmak için kullandığı Ekmek ve Sirk formülünü kullandığını belirtmektedir. (...) Gladyatör dövüşleri kitlelerin politikandan uzaklaştırılmasının ve kamu ruhunun hastalıklılığının işaretidir. Bugün Dünya Kupasını izleyen seyircilerin, farkında olmasalar bile, yüzlerindeki mimikleri Roma'daki edilgen izleyicilerle neredeyse aynıdır. Nasıl Roma döneminde bu oyunlar popülerleştikçe güzel sanatlara olan merak zayıflamış, bu oyunların oynandığı arenaların ilk kurbanları tiyatrolar

¹²² Güngör, N. (Ed.) (1999). *Popüler Kültür ve İktidar*. Ankara: Vadi. s.22

¹²³ Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*. Ankara: Kapital. s.12

olmuşsa, günümüzde de kitle kültürü ürünleri sanatın ve estetiğin önüne geçmiştir. Pek çok izleyicinin edilgin bir biçimde izlediği ama birkaç kişinin oynadığı bu oyunlar...¹²⁴

Horkheimer; “kitle iletişimi iletişimsizliktir; cemaat yaşamının ve özel yaşamın ortadan kalkmasıdır” der. Böylelikle modern dönemde serbest zaman, düşük düzeyli eğlence programlarıyla geçiştirilen politika dışı bir zaman niteliğine bürünmüş, devletin kamusal ilişkilerinin tartışılmadığı bir zaman dilimi olarak kabul edilmiştir.¹²⁵“Televizyon yayınlarının parasız ve ulaşılabilir olması ve sahte bir katılım duygusu yaratması, onu popüler kültürün de merkezi ögesi – hem üreticisi hem de dağıtıcısı – haline getirmiştir.”¹²⁶

Spor basını artık yansız değildir. En azından yalnızca üç büyüklere oynar, ötekilerin dünyasını değersizleştirir. Üç büyüklerin yarattığı rantın yanında diğerleri ayaktakımı gibi görünür... Spor artık popüler kültürün başka herhangi bir yoldan doldurulması olanaksız bir eğlence biçimi olduğuna göre, onun sermayesinin dolaşım alanındaki etkinliği de medyanın göstereceği ilgiyle orantılıdır. Sermaye bu arada hem kendini meşrulaştırmak, hem ekonomik ve toplumsal etkinliğini arttırmak, hem de bu arada spordan para kazanmak için medyayla sporu karmaşık ilişkiler içine sokmuştur. .. Medya ve Spor, medyanı yaşadığı etik sorunları ve çaresizlikleri pek çok başvuru kaynağından beslenerek tartışıyor. Sonunda medyanın ve spor gazeteciliğinin kendini yenilemesi sonucu çıkıyor elbette.¹²⁷

“Dünyanın her yerinde, bir maçın nerede, ne zaman ve nasıl oynanacağına doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak karar veren daima televizyondur. Futbol bedeniyle, ruhuyla, kısacası her şeyiyle bu küçük ekrana satılmıştır”¹²⁸

¹²⁴ (Brantlinger'dan Aktaran, Aydoğan 2004) Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*. Ankara: Kapital. s.12,13

¹²⁵ (Horkheimer'dan Aktaran, Aydoğan 2004) Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*. Ankara: Kapital. s.10

¹²⁶ Arık, M.B. (2004). *Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki: Top Ekranda* İstanbul: Salyangoz. s. 59

¹²⁷ Radikal Futbol, 10 Şubat 2004

¹²⁸ Galeano, E. (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol*. (4. Baskı). E. Önalp, M.N. Kutlu (çev.). İstanbul: Can. s.238

Televizyonda naklen yayınlanan maçların çoğalmasının, statların boşalması tehlikesine yol açması anlaşılan “Futbol A.Ş.” yatırımcılarını pek kaygılandırmıyor. Meşin yuvarlağın hiç kuşkusuz en popüler olduğu ülkede, İtalya’da Juventus ile İspanyol kulübü Celta Vigo arasında oynanan 1999-2000 UEFA Kupası çeyrek final maçı sadece 10.000 seyirci toplayabildi. Roma’nın Lazio kulübü prestijli Şampiyonlar Ligi’nde Hollanda şampiyonunu evinde konuk ederken seyirci sayısı 18 bini ancak buldu. Ama statlar ister dolsun, ister boşalnsın. Televizyon parayı ödedi mi, herkes mutlu.¹²⁹

Fransa’da televizyondan yayınlanan ilk maç yayını 1950 yılında Fransa – Almanya karşılaşmasıdır. Bu tarihe kadar Fransa’da satılan toplam televizyon sayısı 1500 iken, yayınların başlamasından önce sadece bir günde 1000 televizyon satılmıştır.¹³⁰

Televizyon, futboldaki ticarileşmenin en önemli araçlarından birisi olmuştur. İlk olarak, futbolcuların göğüslerine alınan reklamlar ve giydikleri formaların amblemleri ile başlayan bu süreç, günümüzde dev bir sektör haline gelen “sponsorluk” kavramının yaratılmasıyla sonuçlanmıştır.

Televizyon, futbolcuları yakından göstermeye başladığından beri, oyuncuların giysileri, baştan aşağıya ticari reklamlar tarafından işgal edildi. Bir futbol yıldızı ayakkabılarını bağlama işini uzatıyorsa, bu onun ellerinin beceriksizliğinden değildir; olsa olsa cebiyile alakalı bir kurnazlık vardır işin içinde: büyük bir olasılıkla Adidas’ın, Nike’ın ya da Reebok’ın reklamını yapıyordur.¹³¹

Sosyal anlamda, futbolun bir tüketim kalıbı oluşturmasında, temel araç televizyon olmuştur.¹³² Erdoğan (2008), televizyonun, futbolun ekonomik bir sektör haline gelmesindeki önemli rolünü vurgular:

¹²⁹ Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 24

¹³⁰ (Bourg’tan Aktaran, Boniface 2007) Boniface, P. (2007). *Futbol ve Küreselleşme*. İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: NTV. s. 20

¹³¹ Galeano, E. (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol*. (4. Baskı). E. Önalp, M.N. Kutlu (çev.). İstanbul: Can. s.138

¹³² Merih, K. Akşar, T. (2006). *Futbol Ekonomisi*. İstanbul: Literatür. s.17

Futbol yayını ile hem futbol kulüpleri hem de televizyon şirketleri büyük gelirler elde ederler. Televizyon çıkıncaya kadar profesyonel futbol gazete ve ardından da radyo tarafından canlı tutuluyordu. Büyük ticari değere sahip değildi. Televizyonla birlikte *seyir – futbolu* stadyumdan evlere, kahvehanelere, birahanelere ve birçok türdeki eğlence yerine taşındı. Televizyonla ve kitle tüketimi için tüketim kültürünün yaygınlaştırılması gereksiniminin artışıyla birlikte, futbolda sönük yıldız sistemi milyarlık uluslararası yıldız sistemine dönüştürüldü. Profesyonel lig futbolu kısa zamanda oyunculara milyonlarca dolar ödeyen ve milyarlarca dolar kazanan bir ticari alan oldu.¹³³

İslam Çupi, televizyonun Türk futbolundaki yarattığı değişimi bir yazısında şöyle anlatmıştır; Futbol profesyonellik yoğunlaşmamış iken, resmi maçlar, milli oyunlar ve Avrupa kupalarıyla mevcudun iki misline çıkmamış iken, kulüp gelirleri giderlerinin çok altında kalmamış iken, bu oyun dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gündüz oynanırdı. Sonra televizyon girdi Türkiye’nin her türlü yaşam kesitine... TV, Türk insanını esir aldığı gibi, maçları da her kulübe belirli bir ücret ödemek üzere satın aldı. Artık şifreli kanala belli bir ücret ödeyen varlıklı kesim, evlerinde divana ayak uzatarak maçları izlerken, parası olmayanlar kahvehane ve birahanelere koşular gençliklerini sarhoş etmek için...¹³⁴

¹³³ Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s.1–58.

¹³⁴ Bora, T. (Ed.) (2002). *Futbolun Ölümü*. İstanbul: İletişim. s.111

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı; futbolun bir endüstriye dönüşmesi sonrası oyunun önemli bir parçası olan taraftarların bu süreçte uğradıkları değişimi sosyolojik bir yaklaşımla değerlendirmeye çalışmaktır. Futbolu takip eden ve toplumun önemli bir çoğunluğunu oluşturan taraftarların bilimsel temeller esasında araştırılması ve tanımlanması son derece önemlidir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Trabzonspor taraftarları oluştururken, örneklemini ise anket uygulaması ve mülakatlara katılan toplam 180 Trabzonspor taraftarı oluşturmaktadır.

3.3. Araştırma Sahası

3.3.1. Trabzon

Tarihin en eski ticaret yollarından biri olan, Çin'den başlayıp İran'dan Trabzon'a ulaşan İpek Yolu, şehrin köklü kültürel yapısının oluşmasına zemin oluşturmuştur. Buharlı geminin icadıyla ticaret, dolayısıyla da Trabzon'un önemi artmıştır. Trabzon'un merkez ve sahildeki büyük ilçeleri Batı'da ortaya çıkan yenilikler ve kültürel değişimlerden etkilenmiştir. 19.yy'ın yarısından sonra meyhaneleriyle, sinemalarıyla, evlerdeki kuyruklu piyanolarıyla, abone sayısı 250'lere ulaşan Fransız gazeteleriyle (Le Soire) ve kent yaşamıyla Trabzon, Anadolu'nun diğer bölgelerinden daha ileridir. Düzenli gemi seferleriyle ulaşılan, İstanbul'la irtibatını kolay sağlayan Trabzon, tarihsel yapısıyla da "Küçük İstanbul" olarak adlandırılmıştır.¹³⁵

¹³⁵ Kayaoğlu, G., Ciravoğlu, Ö., Akalın, C. (1997). *Bir Tutkudur Trabzon*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat

Günümüzde Trabzon şehri, 750.000 kişiye ulaşan nüfusu ile Karadeniz bölgesinin ikinci büyük şehridir. Hareketli yapısı, halkın yüzyıllardır taşıdığı gelenekleri günün koşullarıyla harmanlayışı, insanının kendine has karakteri, doğası ve coğrafyası ile birlikte Trabzon ülkemizin önemli bir şehridir.

3.3.2. Trabzonspor

Trabzonspor 2 ağustos 1967'de İdman Ocağı ve İdman Gücü takımlarının birleşmesi ile kurulmuştur. Trabzonspor, futbol branşıyla özdeşleşmiş olmakla birlikte atıcılık, atletizm, basketbol, hentbol, masa tenisi, judo, voleybol ve yüzme branşlarında da hizmet veren bir spor kulübüdür.¹³⁶

Trabzonspor 1973-1974 sezonunda Türkiye Birinci Ligine yükseldiği tarihten itibaren 6 kez Birinci Lig şampiyonluğu, 8 kez Türkiye Kupası şampiyonluğu, 7 kez Cumhurbaşkanlığı Kupası şampiyonluğu, 5 kez Başbakanlık Kupası şampiyonluğu ve 1kez de T.F.F. Süper Kupa Şampiyonluğunu kazanmıştır.¹³⁷

Trabzon halkının yaşamının her alanında futbol ve Trabzonspor vardır. İbadetlerde Trabzonspor'un başarısı için dua edilir. Kahveler ve eğlence yerlerinde o konuşulur. Gurbetteki Trabzonlular işe geliş tarihlerini Trabzonspor'un maçlarına göre ayarlar. tüm şehir Trabzonspor'un galibiyetiyle sevinir, mağlubiyetiyle üzülür. Trabzon'da futbol kültür dışı değil, kültürel yaşamın önemli bir parçasıdır.^{138,139}

¹³⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzonspor>

¹³⁷ <http://www.trabzonspor.org.tr>

¹³⁸ Kulaçoğlu, H. (2004). *Fırtına, İhtilal, Efsane Trabzonspor*. İstanbul:İletişim

¹³⁹ Baş. M. (2008). *Futbolda Taraftar ve Takım Özdeşleşmesi*. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

3.4. Araştırmada Kullanılan Kavram ve Metotlar

3.4.1. Sosyolojik Kavramlar

3.4.1.1. Taraftar

Taraftar, tribünde seyirci gibi edilgen bir yapıya sahip değildir. Oyunun öznesi olmak ister. Kolektif yapıda, sadece maç esnasında değil, gündelik yaşamında da diğer takım taraftarlarına sıkı sıkıya bağlı bir bireydir. Takım üzerinden bir kimlik geliştirir.¹⁴⁰

3.4.1.2. Seyirci

Seyirci tribünde taraftara göre daha pasif bir kabulleniş içindedir. Seyirci kapitalizm tarafından futbola yabancılaştırılmış, futbolu bir gösteri olarak kabul eden, oyuna edilgen bir yapıda sadece “seyretme” fiili üzerinden katılan bir bireydir.¹⁴¹

3.4.1.3. Müşteri Seyirci

Endüstriyel futbol ile birlikte tribünlerin en pahalı koltuklarına yerleşen, futbolu bir show-business olarak gören ve sistem tarafından birer tüketici konumuna yerleştirilen yeni futbol seyircisidir.¹⁴²

¹⁴⁰ King, A. (1997). New Directors, Customers, and Fans: The Transformation of English Football in the 1990s. *Sociology of Sport Journal*. 14. s. 224 - 240

¹⁴¹ (Taylor'dan Aktaran, Aydın 2008). Aydın, M.B. Hatipoğlu, D. Ceyhan, Ç. (2008). Endüstriyel Futbol Çağında “taraftarlık”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26. s.289 – 316

¹⁴² Authier, C. (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 18

3.5. Araştırma Verilerinin Toplanması

3.5.1. Gözlem Metodu

26.11.2012 tarihinde Trabzonspor-Eskişehirspor, 29.11.2012 tarihinde Trabzonspor-Şanlıurfaspor (kupa maçı), 09.12.2012 tarihinde Trabzonspor-Kayserispor, 20.12.2012 tarihinde Trabzonspor-Eskişehirspor (kupa maçı), 23.12.2012 tarihinde Trabzonspor-Galatasaray maçlarına gidilmiş ve alanda gözlem yapılarak araştırmanın tüm alt problemlerine dair önemli görülen her detay daha sonra araştırmada kullanılmak üzere not edilmiştir.

3.5.2. Mülakat

Trabzonspor'un tribün liderleri ve taraftarları ile bire bir ve grup halinde mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar esnasında ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Önceden belirlenen sorular, mülakatlara katılan bireylere sorulmuş ve araştırma konusu için önemli veriler elde edilmiştir. Daha sonra ses kayıt cihazındaki veriler metine dökülerek, mülakatlar esnasında alınan notlar ile birlikte analiz edilmiştir.

3.5.3. Anket Formu

Araştırmada kullanılmak üzere 40 soruluk bir anket formu konunun uzmanlarından gerekli destekler alınarak oluşturulmuştur. 26.11.2012 tarihinde Trabzonspor-Eskişehirspor maçında 25 kale arkası taraftarı ve 25 kapalı tribün taraftarı ile anketin ön uygulaması gerçekleştirilmiş ve ankete 32 soruluk son hali verilmiştir. Daha sonra 29.11.2012 tarihinde Trabzonspor-Şanlıurfaspor (kupa maçı), 09.12.2012 tarihinde Trabzonspor-Kayserispor, 20.12.2012 tarihinde Trabzonspor-Eskişehirspor (kupa maçı), 23.12.2012 tarihinde Trabzonspor-Galatasaray maçlarında, 85 kale arkası taraftarı ve 85 kapalı tribün taraftarı olmak üzere toplam 170 taraftarla birlikte anket çalışması yapılmıştır.

3.6. Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

Anket sonuçları SPSS paket programı aracılığıyla frekans ve yüzde değerleri alınarak incelenmiş ve elde edilen sonuçlar mülakat ve gözlem sonuçları ile teorik bir çerçevede tartişılmıştır.

3.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada tek bir futbol kulübü ve taraftarları üzerinde çalışılmıştır. Türkiye’de birçok taraftar grubu mevcuttur. Daha geniş kapsamlı bir çalışma, konuyu sosyolojik açıdan çok daha iyi değerlendirme imknı sağlayacaktır.

Örneklem grubu olarak Trabzonspor taraftarı seçilmiştir. Araştırma nitel araştırma özelliklerini taşıdığı için gözlem, mülakat, geçmişe yönelik incelenen video kayıtları vs. kullanılmıştır. Bu durum örneklemenin nicel verilerle belirtilmesine engel olmuştur.

Araştırmada kullanılan anket formu araştırmanın amacına ulaşabilmesi için tribünlerde uygulanmıştır. Tribnlerde ma öncesi ve devre arası taraftarlara ulaşılabilecek zamanın kısıtlı olması sebebiyle birçok anket aynı anda taraftarlara dağıtılmış ve toplu olarak uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 1. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların cinsiyetleri

<u><i>Cinsiyet</i></u>	<u><i>Kale Arkası</i></u>		<u><i>Kapalı Tribün</i></u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Erkek	73	85,9	69	81,2
Kadın	12	14,1	16	18,8
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %85,9'u erkek iken % 14,1'i kadındır. Kapalı tribün seyircilerinin ise %81,2'si erkek iken %18,8'i kadındır.

Tablo 2. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların medeni durumları

<u><i>Medeni Durum</i></u>	<u><i>Kale Arkası</i></u>		<u><i>Kapalı Tribün</i></u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Evli	20	23,5	52	61,2
Bekar	65	76,5	33	38,8
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %23,5'i evli iken %76,5' bekârdır. Kapalı tribün taraftarlarının ise %61,2'si evli iken, %38,8'i bekârdır.

Tablo 3. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların eğitim düzeyleri

<u>Eğitim Düzeyleri</u>	<u>Kale Arkası</u>		<u>Kapalı Tribün</u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
İlkokul	3	3,5	5	5,9
Ortaokul	15	17,6	6	7,1
Lise	43	50,6	26	30,6
Üniversite	22	25,9	41	48,2
Yüksek Lisans	2	2,4	7	8,2
Doktora	0	0	0	0
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarların %3,5'i ilkokul, %17,6'sı ortaokul, %50,6'sı lise, %25,9'u üniversite ve %2,4'ü yüksek lisans eğitim düzeyine sahiptir. Kapalı tribün taraftarlarının ise %5,9'u ilkokul, %7,1'i ortaokul, %30,6'sı lise, %48,2'si üniversite ve %8,2'si yüksek lisans eğitim düzeyine sahiptir.

Tablo 4. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların meslek bilgileri

<u>Meslek</u>	<u>Kale Arkası</u>		<u>Kapalı Tribün</u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
İşsiz	15	17,6	-	-
Öğrenci	20	23,5	8	9,4
Kamu	8	9,4	11	12,9
Özel Sektör	17	20	53	62,4
İşçi	22	25,9	4	4,7
Yönetici	2	2,4	9	10,6
Diğer	1	1,2	0	0
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarların %17,6'sı işsiz, %23,5'i öğrenci, %9,4'ü kamu, %20'si özel sektör, %25,9'u işçi ve %2,4'ü yöneticidir. Kapalı tribün taraftarlarının ise %9,4'ü öğrenci, %12,9'u kamu, %62,4'ü özel sektör, %4,7'si işçi ve %10,6'sı yöneticidir.

Tablo 5. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların yaş aralıkları

<u>Yaş</u>	<u>Kale Arkası</u>		<u>Kapalı Tribün</u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
20'nin altında	24	28,2	3	3,5
20-29	46	54,1	15	17,6
30-39	15	17,6	39	45,9
40-49	-	-	22	25,9
50-59	-	-	6	7,1
60 ve üstü	-	-	-	-
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %28,2'si 20 yaşın altında, %54,1'i 20-29 yaş aralığında, %17,6'sı 30-39 yaş aralığındadır. Kapalı tribün taraftarlarının ise %3,5'i 20 yaşın altında, %17,6'sı 20-29 yaş aralığında, %45,9'u 30-39 yaş aralığında, %25,9'u 40-49 yaş aralığında, %7,1'i 50-59 yaş aralığındadır.

Tablo 6. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların gelir düzeyi

<u>Gelir düzeyi (TL)</u>	<u>Kale Arkası</u>		<u>Kapalı Tribün</u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Düzenli bir gelirim yok	16	18,8	4	4,7
500 ve altı	20	23,5	-	-
501-1000	16	18,8	2	2,4
1001-1500	14	16,5	3	3,5
1501-2000	11	12,9	-	-
2001-2500	4	4,7	9	10,6
2501-3000	4	4,7	15	17,6
3000 ve üstü	-	-	52	61,2
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %18,8'inin düzenli bir geliri yok iken, %23,5'i 500 TL ve altı gelire, %18,8'i 501-1000 TL aralığında gelire, %16,5'i 1001-1500 TL aralığında gelire, %12,9'u 1501-2000 TL aralığında gelire, %4,7'si

2001-2500 TL aralığında gelire ve %4,7'si 2501-3000 TL aralığında bir gelire sahiptir. Kapalı tribün taraftarlarının ise %4,7'sinin düzenli bir geliri yok iken, %2,4'ü 501-100 TL aralığında gelire, %3,5'i 1001-1500 TL aralığında gelire, %10,6'sı 2001-2500 TL aralığında gelire, %17,6'sı 2501-3000 TL aralığında gelire ve %61,2'si 3000 ve üstü gelir düzeyine sahiptir.

Tablo 7. Kale arkası ve kapalı tribündeki taraftarların doğum yeri

<u><i>Doğum Yeri</i></u>	<u><i>Kale Arkası</i></u>		<u><i>Kapalı Tribün</i></u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Trabzon	73	85,9	70	82,4
Diğer	12	14,1	15	17,6
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %85,9'u Trabzon doğumlu iken, %14,1'i başka bir şehirde doğmuştur. Kapalı tribün taraftarlarının ise %82,4'ü Trabzon doğumlu iken, %17,6'sı başka bir şehirde doğmuştur.

Tablo 8. Kale arkası ve kapalı tribün taraftarlarına uygulanan anket soruları

Anket soruları	<i><u>Kale Arkası</u></i>		<i><u>Kapalı Tribün</u></i>	
	Evet (%)	Hayır (%)	Evet (%)	Hayır (%)
Maçlarda yapılan tezahüratlara eşlik ediyor musunuz?	90,6	9,4	54,1	45,9
Taraftarı olduğunuz takımı değiştirmeyi hiç düşündünüz mü?	2,4	97,6	3,5	96,5
Taraftarı olduğunuz takımı hiç değiştirdiniz mi?	4,7	95,3	4,7	95,3
Maç öncesi, sırasında veya sonrasında herhangi bir kavgaya karıştınız mı?	42,4	57,6	10,6	89,4
Futbol yüzünden fiziksel şiddete maruz kaldınız mı?	48,2	51,8	15,3	84,7
Futbol yüzünden sözlü şiddete maruz kaldınız mı?	57,6	42,4	30,6	69,4
Bir kişinin farklı bir takımın taraftarı olması onunla arkadaşlık yapmanızı etkiler mi?	27,1	72,9	12,9	87,1
Eşinizin farklı bir takımı desteklemesini olağan karşılar mısınız?	42,4	57,6	63,5	36,5
Çocuklarınızın farklı bir takımı desteklemesini olağan karşılar mısınız?	37,6	62,4	65,9	34,1
Sizce kulüp tarafından bilet fiyatlarının yüksek tutularak takıma ekonomik kazanç sağlanmaya çalışılması doğru bir yöntem midir?	41,2	58,8	42,4	57,6
Maç esnasında kendi takım futbolcularınız hata yaptıklarında onlara karşı küfür veya hakaret içeren sözler söyler misiniz?	57,6	42,4	29,4	70,6
Maç esnasında rakip takım futbolcularına karşı küfür veya hakaret içeren sözler söyler misiniz?	56,5	43,5	41,2	58,8
Maç esnasında hakemlere karşı küfür veya hakaret içeren sözler söyler misiniz?	57,6	42,4	48,2	51,8
Kulübünüze maddi açıdan destek olmak için kulübün lisanslı ürünlerinden satın alıyor musunuz?	83,5	16,5	77,6	22,4
Tribünlerdeki kadın ve çocuk taraftar sayılarının artmasını ister misiniz?	71,8	28,2	81,2	18,8
Taraftarı olduğunuz takımın maçlarının dışında diğer futbol maçlarını düzenli olarak izliyor musunuz?	63,5	36,5	58,8	41,2
Profesyonel futbolcuların özel yaşamlarında istedikleri gibi davranma hakları olduğunu düşünüyor musunuz?	69,4	30,6	58,8	41,2
Kaybedilen bir maçın ardından tüm hafta boyunca kendinizi üzgün hisseder misiniz?	70,6	29,4	51,8	48,2
Taraftarı olduğunuz takımı yaşamınızın vazgeçilmez bir parçası olarak görüyor musunuz?	76,5	23,5	60	40

Kale arkası taraftarlarının %90,6'sı maçlarda yapılan tezahüratlara eşlik ederken, %9,4'ü etmemektedir. Kapalı tribün taraftarlarının ise %54,1'i tezahüratlara eşlik ederken %45,9'u tezahüratlara eşlik etmemektedir.

Kale arkası taraftarlarının %42,4'ü herhangi bir maç öncesi, sırası veya sonrasında bir kavgaya karışmışlarken, %57,6'sı herhangi bir kavgaya karışmamışlar. Kapalı tribün taraftarlarının ise %10,6'sı bir kavgaya karışmışken, %89,4'ü bir kavgaya karışmamıştır.

Kale arkası taraftarlarının %57,6'sı futbol sebebiyle sözlü şiddete, %48,2'si ise fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Kapalı tribün taraftarlarının ise %30,6'sı futbol sebebiyle sözlü şiddete, %15,3'ü ise fiziksel şiddete maruz kalmışlardır.

Ankette taraftarların kendi takımları haricindeki kulüp taraftarlarına olan yaklaşımlarını belirlemek için sorduğumuz sorularda, kale arkasındaki taraftarlar farklı bir takımı destekleyen bir kişi ile arkadaşlık yapma fikrine %72,9 oranında olumlu cevap verirken, kapalı tribün taraftarları %87,1 oranında olumlu cevap vermişlerdir. Bununla birlikte kale arkası taraftarlarına eşlerinin ve çocuklarının farklı bir takımı desteklemelerini anlayışla karşılayıp karşılamayacakları sorulduğunda sırasıyla %57,6 ve %62,3 oranında hayır cevabını vermişlerdir. Bu sorulara kapalı tribün taraftarları ise yine sırasıyla %36,5 ve %34,1 oranında olumsuz yanıt vermişlerdir.

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %41,2'si klüp tarafından bilet fiyatlarının yüksek tutularak takıma ekonomik kazanç sağlanmaya çalışılmasını doğru bir yöntem olarak görürken, %58,8'i bunun yanlış olduğunu düşünmektedir. Kapalı tribün taraftarlarının ise %42,4'ü bunun doğru bir yöntem olduğunu düşünürken, %57,6'sı bunun yanlış olduğunu düşünmektedir.

Ankette, tribünlerdeki küfür olgusunu belirlemek için sorulan sorulara karşılık verilen cevaplar incelendiğinde; kale arkası taraftarlarının hatalı olduklarını

düşündükleri anda kendi takım futbolcularına %57,6 oranında, rakip takım futbolcularına %56,5 oranında ve hakemlere %57,6 oranında küfür veya hakaret içeren sözler söylediklerini görüyoruz. Kapalı tribün taraftarlarının ise hatalı olduklarını düşündükleri anda kendi takım futbolcularına %29,4 oranında, rakip takım futbolcularına %41,2 oranında ve hakemlere karşı %48,2 oranında küfür veya hakaret içeren sözler söylediklerini görüyoruz.

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %83,5'i kulüplerine destek olmak için kulübün lisanslı ürünlerinden satın aldıklarını belirtirken, kapalı tribün taraftarlarının %77,6'sı kulübün lisanslı ürünlerini satın aldıklarını belirtmiştir.

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %71,8'i tribünlerdeki kadın ve çocuk taraftarlar sayılarının artmasını isterken, %28,2'si bunu istememektedir. Kapalı tribün taraftarlarının ise %81,2'si bu sayının artmasını isterken %18,8'i bunu istememektedir.

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %69,4'ü profesyonel futbolcuların özel yaşamlarında istedikleri gibi davranma hakları olduğunu düşünürken, kapalı tribün taraftarlarının %58,8'i bu duruma olumlu cevap vermiştir.

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %70,6'sı kaybedilen bir maçın ardından tüm hafta boyunca kendilerini üzgün hissettiklerini belirtirken, bu oran kapalı tribün taraftarlarında %51,8'dir. Kale arkası taraftarlarının %76,5'i taraftarları oldukları takımı yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası olarak görürken, bu oran kapalı tribün taraftarlarında %60'dır.

Tablo 9. Daha önce hiç deplasman maçına gittiniz mi? Eğer gittiyseniz kaç kez gittiniz?

<u>Deplasman</u>	<u>Kale arkası</u>		<u>Kapalı tribün</u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Hayır	33	38,8	38	44,7
1-4 kez	20	23,5	24	28,2
5-9 kez	19	22,4	10	11,8
10 ve üzeri	13	15,3	13	15,3
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %38,8'i daha önce hiç deplasman maçına gitmemiş iken, %23,5'i 1-4 kez, %22,4'ü 5-9 kez, %15,3'ü 10 ve üzeri sayıda deplasman maçına gitmiştir. Kapalı tribün taraftarlarının ise %44,7'si daha önce hiç deplasman maçına gitmemiş iken, %28,2 si 1-4 kez, %11,8'i 5-9 kez, %15,3'ü 10 ve üzeri sayıda deplasman maçına gitmiştir.

Tablo 10. Taraftarı olduğunuz takımın haricindeki Türk takımlarının Avrupa takımları ile yaptıkları maçlarda hangi tarafı destekliyorsunuz?

<u>Destek verme</u>	<u>Kale arkası</u>		<u>Kapalı tribün</u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Türk takımları	63	74,1	54	63,5
Avrupa takımları	10	11,8	18	21,2
Fenerbahçe hariç Türk takımları	12	14,1	13	15,3
Toplam	85	100	85	100

Kale arkası taraftarlarının %74,1'i Trabzonspor'un haricindeki Türk takımlarının Avrupa takımları ile yaptıkları maçlarda, Türk takımların desteklerken, %11,8'i Avrupa takımlarını ve %14,1'i Fenerbahçe hariç Türk takımlarını desteklemektedir. Kapalı tribün taraftarlarının %63,5'i Trabzonspor'un haricindeki Türk takımlarının Avrupa takımları ile yaptıkları maçlarda, Türk takımların

desteklerken, %21,2'si Avrupa takımlarını ve %15,3'ü Fenerbahçe hariç Türk takımlarını desteklemektedir.

Tablo 11. Sizce bir futbol maçı ayakta mı yoksa oturarak mı izlenmeli?

<u>Maçı seyretme</u>	<u>Kale arkası</u>		<u>Kapalı tribün</u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Ayakta	64	75,3	28	32,9
Oturarak	21	24,7	57	67,1
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %75,3'ü futbol maçlarının ayakta izlenmesi gerektiğini düşünürken, %24,7'si oturarak izlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Kapalı tribün taraftarlarının ise %32,9'u futbol maçlarının ayakta izlenmesi gerektiğini düşünürken, %67,1'i oturarak izlenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 12. Futbol için aylık ortalama ne kadar para harcıyorsunuz? (Maç bilet ücreti hariç)

<u>Aylık harcama (tl)</u>	<u>Kale arkası</u>		<u>Kapalı tribün</u>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Hiç	17	20	25	29,4
1-50	23	27,1	11	12,9
51-100	23	27,1	19	22,4
101-150	4	4,7	13	15,3
151-200	9	10,6	5	5,9
201 ve üstü	9	10,6	12	14,1
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarların futbol için aylık ortalama harcamalarına bakıldığında, %20 hiç harcama yapmazken, %27,1'i 1-50 TL, %27,1'i 51-100 TL, %4,7'si 101-150 TL, %10,6'sı 151-200 TL, %10,6'sı 201 TL ve üstü miktarda para harcamaktadır. Kapalı tribün taraftarlarının ise %29,4'ü hiç harcama yapmazken, %12,9'u 1-50 TL, %12,9'u 1-50 TL, %22,4'ü 51-100 TL, %15,3'ü 101-

150 TL, %5,9'u 151-200 TL, %14,1'i 201 TL ve üstü miktarda harcama yapmaktadır.

Tablo 13. Futbol müsabakalarının mücadelecı tarafını mı yoksa eğlence tarafını mı önemsiyorsunuz?

<i>Maçı seyretme</i>	<i>Kale arkası</i>		<i>Kapalı tribün</i>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Mücadele	14	16,5	24	28,2
Eğlence	6	7,1	25	29,4
Her ikisi de	65	76,5	36	42,4
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarlarının %16,5'i futbol müsabakalarının mücadele tarafını önemserken, %7,1'i eğlence tarafını önemsemekte, %76,5'i ise her iki özelliğide önemsemektedir. Kapalı tribün taraftarlarının %28,2'si futbol müsabakalarının mücadele tarafını, %29,4'ü eğlence tarafını, %42,4'ü ise her iki özelliği de önemsemektedir.

Tablo 14. Sizin için takımınızın oynadığı bir maçın sonucu mu yoksa kalitesi mi önemlidir?

<i>Sonuç-kalite</i>	<i>Kale arkası</i>		<i>Kapalı tribün</i>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Sonucu	41	48,2	25	29,4
Kalitesi	37	43,5	43	50,6
Her ikisi de	7	8,2	17	20
Toplam	85	100	85	100

Ankete katılan kale arkası taraftarların %48,2'si futbol maçının sonucunu önemli bulurken, %43,5'i maçın kalitesini, %8,2'si ise her iki özelliği de önemsemektedir. Kapalı tribün taraftarlarının %29,4'ü futbol maçının sonucunu önemli bulurken, %50,6'sı kalitesini, %20'si ise her iki özelliği önemsemektedir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Futbolun endüstriyel bir sektör haline dönüşmesi futbol ve taraftarlar için doğru mudur? Endüstriyelleşen futbolda Türkiye nerede ve hangi durumdadır? Türkiye’de bir müşteri seyirci profili oluşmuş mudur?

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen veriler ışığında sırasıyla tartışılması gereken sorular yukarıda sıralanmıştır.

Günümüz ekonomik sistemi her şeyi metalaştırmakta ve pazarlamaktadır. Kitleleri peşinden sürükleyen futbol, haliyle liberal sistemin ilgi odağı olmuştur. 1936’da Hitler’in Almanya’da düzenlediği Olimpiyatlarda galip gelen atletler ayakkabılarında Adidas’ın üç çizgisini taşıyorlardı. 1990 Dünya Kupası finalinde Almanya ve Arjantin maçına gelindiğinde ise sahada Adidas markasına ait olmayan tek nesne hakemin elindeki düdüktü.¹⁴³

Peki, futbolun bir endüstri haline gelmesi herkes tarafından arzu edilen ortak bir hedef midir? Futbol sadece basit bir oyun mudur? Futbolun bir sahibi, ait olduğu bir kitle var mıdır? Futbolu takip eden, heyecanla onu izleyen, onun için kavgaya giren, bazen bir başka şehre bazen bir başka ülkeye seyahat ederek takımının maçını izleyen insanlar olmasaydı futbol bu kadar değerli bir meta haline dönüşebilir miydi?

Taraftar olmadan futbol, 22 tane yetenekli veya yeteneksiz oyuncunun bir topun peşinden koştuğu sıradan bir spor etkinliği olarak kalacaktır. Taraftarlar futbolun en önemli ve heyecan verici unsurudur. Tribünde taraftarın yarattığı atmosfer, taraftarın “ölümüne sevgisi” , “hasretli bekleyişleri” olmadan futbol oyunu çöker. Kapitalistler seyirciyi para makinesi olarak gördükleri için seyircilerin olmaması zaten onlar açısından başarısızlık olacaktır, ama en önemlisi futbol ruhunu,

¹⁴³ Galeano, E. (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol. (4. Baskı)*. E. Önalp, M.N. Kutlu (çev.). İstanbul: Can. s.138,139

eğlencesini ve şiddetini taraftarla yaşarken, taraftarın olmadığı futbol, futbol değildir.¹⁴⁴

Ultras; endüstriyel futbola karşı olan Avrupa ve Güney Amerika’da yaygın olarak bulunan taraftarların oluşturduğu bir gruptur.¹⁴⁵ Bu taraftar topluluğunun yayınladığı manifestoda isteklerinden bazıları; “tüketici temelli stat yerine, taraftar temelli stat”, “yüksek bilet fiyatlarına karşı olmak”, “sis bombası, meşalelerin, koreografilerin engellenmesinin durdurulması”, “kulüplerin borsada piyasa değerinin olmamasıdır.”¹⁴⁶

Ultras ve benzeri taraftar gruplarının istekleri ve mücadeleleri önemli bir olgu olsa da, görmekten kaçınılmayacak gerçek futbolun günümüzde dev bir endüstri sahasına dönüştüğüdür. Futbol günümüzde yayın gelirleri, maç bilet ücretleri, lisanslı ürünleri, dev sponsorluk antlaşmaları, şirketleşen kulüpleri, milyon Euro’luk futbolcuları ve mabet stadyumları ile bu değişimi gözler önüne sermektedir.

Peki, Türkiye’de futbol ne derece endüstriyel bir sektör haline gelmiştir? Taraftar profilleri bir değişime uğramış mıdır? 1960’lardaki, 1980’lerdeki, 1990’lardaki ve 2000’li yılların taraftarları ne derece aynıdır? Tüm bu yıllar boyunca futbol gelirlerini arttırırken, taraftarlar artan bu gelirlerde ne kadar önemli bir yere sahiptir? Ya da Türkiye’deki taraftar yapısı futbolun endüstrileşmesinin önünde bir engel midir?

Araştırmamız tüm bu sorulara Trabzonspor taraftarı örneklemini üzerinden cevap aramıştır. Trabzonspor taraftarlarını literatürdeki taraftar tipleri açısından değerlendirdiğimizde; Bristol ve Bashow’un (2000), taraftar sınıflandırması 5 farklı kategori içermektedir; Geçici Taraftar, Yerel Taraftar, Adanmış Taraftar, Fanatik

¹⁴⁴ Hatipoğlu, D. Aydın, M.B. (2007). *Bastır Ankaragücü: Kent, Kimlik, Endüstriyel Futbol ve Taraftarlık*. Ankara: Epos. s. 142-143

¹⁴⁵ <http://en.wikipedia.org/wiki/Ultras>

¹⁴⁶ Aydın, M.B. Hatipoğlu, D. Ceyhan, Ç. (2008). Endüstriyel Futbol Çağında “taraftarlık”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26. s.289 – 316

Taraftar ve Disfonksiyonel Taraftarlar.¹⁴⁷ Anket sonuçlarına baktığımızda; kale arkası taraftarlarının ve kapalı tribün taraftarlarının sadece %4,7 lik kısmı daha önce başka bir takım taraftarı olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan geçici taraftar kitlesinin son derece düşük bir orana sahip olduğu söylenebilir. Yerel taraftar kategorisinde ise, anket sonuçlarında kale arkası taraftarlarının %85,9'u ve kapalı tribün taraftarlarının %82,4'ünün yerel taraftar olduğu görülmektedir. Bu oranın fazlalığı Trabzon halkının Trabzonspor ile fazlasıyla özdeşleştiğini göstermektedir. Kale arkası taraftarlarının %97,6'sı ve kapalı tribün taraftarlarının ise %96,5'i Trabzonspor taraftarlığı haricinde başka bir takımın taraftarı olmayı hiç düşünmediklerini belirtmişlerdir. Bu oranlar Trabzonspor taraftarının adanmış taraftarlık kategorisi açısından uygun bir kitleye sahip olduğunu göstermektedir. Her ne kadar anketimizde direk olarak fanatizm olgusunu sorgulayan bir soru bulunmasa da, kale arkası taraftarlarının, takımınızı hayatınızın vazgeçilmez bir parçası olarak görüyor musunuz? Sorusuna verdikleri %76,5'lik evet cevabı ve kapalı tribün taraftarlarının %60'lık evet cevabı bu konu hakkında kısmen yorum yapmamıza olanak vermektedir. Fanatizm; bir kişiye, bir gruba ya da takıma aşırı düşkünlük ve tutkuyla bağlı olma durumudur.¹⁴⁸ Bu bağlamda özellikle kale arkası taraftar kitlesinin büyük bir oranının fanatizm kategorisine yerleştirilebileceği ve kapalı tribün taraftarların yarısından fazlasının bu kategoriye sokulabileceği görülmektedir.

Wann ve Branscombe (1990), taraftarları “takımlarına ölesiye bağlı (die-hard)” ve “havaya göre değişen (fair - weather)” olarak iki farklı grupta incelemişlerdir.¹⁴⁹ Baş (2008), ise taraftarları; sadık taraftar, izleyici taraftar, hayranlar, gezginci taraftarlar, fanatikler ve holiganlar olmak üzere 6 farklı kategoride ele almıştır.¹⁵⁰ Tüm bu taraftar sınıflamaları farklı değerlendirmelere göre oluşturulmuş olsa da, anket sonuçları incelendiğinde, genel olarak tüm kategorilere az veya çok yerleştirilebilecek taraftar yapısının Trabzonspor tribünlerinde mevcut olduğu görülmektedir. Bu veriler bize üzerinde araştırma yaptığımız örneklemin

¹⁴⁷ (Bristol ve Bashow'dan Aktaran, Or 2009). Or, E. (2009). *Taraftar Memnuniyeti*. İstanbul: TFF Futbol Eğitim. Volume.7

¹⁴⁸ *Tükçe Sözlük*.(1988).Ankara:Türk Tarih Kurumu

¹⁴⁹ Baş. M. (2008). *Futbolda Taraftar ve Takım Özdeşleşmesi*. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

¹⁵⁰ a.g.e. s. 34-39

geniş ve kapsayıcı bir grup oluşturduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

Taylor (1975), seyirci ve taraftarları aktif/pasif olarak iki farklı gruba ayırır. Seyircilerin taraftarlara göre pasif bir kabulleniş içinde olduklarını vurgular. Taraftarlar 12. adam¹⁵¹ rolünde ve oyuna müdahil bir yapıda davranırken, seyircilerin kapitalizm tarafından futbola yabancılaştırılmış bireyler olarak, oyunu bir gösteri gibi seyrettiklerini söyler.¹⁵² Trabzonspor tribünlerinin davranışlarını bu aktif/pasif davranış kalıbı içerisinde ele alabilir miyiz? Ya da aktif/pasif sınıflamayı, kale arkası ve kapalı tribün taraftarlarının maçlarda yaptıkları/yapmadıkları tezahüratlar açısından veya şiddet olaylarına karışıp/karışmamaları açısından değerlendirebilir miyiz?

Anket sorularına verilen cevaplar incelendiğinde, kale arkası tribününün nerdeyse tamamına yakınının (%90,6) tezahüratlara eşlik ettiği görülmektedir. Fakat kapalı tribünün %54,1 oranında tezahürat ediyorum cevabı gerçek durumu tam olarak yansıtmamaktadır.

Saha çalışması ve yapılan gözlemler sonucu görülmüştür ki, iki tribünde yapılan tezahüratın şekli ve süresi açısından ciddi farklılıklar mevcut. Kale arkası tribünlerinden yapılan tezahüratlar belli bir organizasyona sahip. Ayakta duran kalabalık taraftar kitlesinin hemen önünde ve yüksek bir yerde birkaç farklı noktada duran amigolar (tribün lideri) tüm kalabalığa talimatlar veriyor. Taraftarlar ise önceden ezberlenmiş tezahüratları bir kora havasında ve mümkün olan en yüksek sesle dakikalarca susmadan söylüyorlar. Tribün lideri (JB); *“Ben valla çocuklardan çok bağıryorum, canım çıkıyor tribünde neden? Görsünler beni ve çocuklarda bağırsın diye. Ben maçı hiç izlemiyorum, maç bitiyor eve gidip orada tekrarını izliyorum...”*

¹⁵¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/12%27nci_adam

¹⁵² (Taylor'dan Aktaran, Aydın 2008). Aydın, M.B. Hatipoğlu, D. Ceyhan, Ç. (2008). Endüstriyel Futbol Çağında “taraftarlık”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26. s.289 – 316

Kapalı tribünde ki seyirciler ise maçın heyecanlı pozisyonları ve atılan goller haricinde maçı tamamen koltuklarından takip ediyorlar. Tezahürat yapmaktan çok, kale arkasındaki taraftarların yaptıkları tezahürlara maçın belli bölümlerinde eşlik ediyorlar. Çoğunlukla kısa ve ezber gerektirmeyen tezahürlara oturdukları koltuklardan katılıyorlar. Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki maç boyunca tezahürat sadece kale arkasındaki taraftar grupları tarafından yapılıyor.

90'lı yıllarda taraftarlar derneği grubu açık tribünün tam ortasında, bugün Beşiktaş Çarşı taraftar grubunun tribündeki yerine benzer bir yerden takımlarına destek veriyordu. 2000'li yıllarda ve belirgin olarak Özkan Sümer döneminden sonra bu taraftar grubuna bedava bilet verilmedi ve açık tribünden dışlandı. Bu durumun başlıca sebebi, açık tribünü koltuklandırmak ve her bir koltuğa kombine kart sahibi taraftarları oturtmaktı. Böylece kulüp daha fazla gelir elde edebilecekti.

Kale arkası taraftarlarından (O.Ç);*“Taraftar derneklerinin açık tribünden alınıp kale arkasına verilmesi stadyumun atmosferini bitirdi. Mesela şuan stadyum da sadece kale arkalarında tezahürat yapılıyor, açık tribünde ya da kapalı tribünde herhangi bir tezahürat olmuyor. Bu takım üzerindeki taraftar etkisini baya etkiledi. Çünkü taraftarlar eşit bir şekilde dağıtılmış olsaydı açık tribünde de bir tezahürat olacaktı, kale arkasında da bir tezahürat olacaktı. Şimdi yanındaki taraftar bağırınca sende otomatikman takımı destekliyorsun. Ama yanında bağırın olmayınca sende oturup ya çekirdeğini çitliyorsun, ya da maçını izliyorsun...”*

Bugün stadyumda açık tribün ve kale arkası tribünü arasında oldukça belirgin bir gerilim var. Kale arkası taraftarları açık tribünün geçmişteki gibi davranmasını bekliyor ve kendileriyle birlikte takım için tezahürat yapmalarını istiyor. Maç içerisinde sürekli, belli tezahürat ve uyarı işaretleriyle açık tribündeki taraftarları ayağa kaldırıp tezahürlara ortak etmeye çalışıyorlar. Tribün lideri (JB); *Kimse Beşiktaş taraftarı ile başa çıkamaz, bu bir gerçek. Orada tribün kültürü var, yaşlısı da bağırıyor gencide, karısı da, çocuğu da... Bizde o yok... Biz açık tribünü ayağa kaldırana kadar yarım saat uğraşıyoruz zaten, bizim daha çok işimiz var...*

Açık tribünde, yıllık kombine kart alıp para ödemiş taraftar kitlesi tezahürat yapmaktan çok, kulübe ödedikleri paranın karşılığında maçı seyretmek ve keyif almak istiyorlar. Tezahüratı genellikle para vermeden ya da çok az para ödeyerek stadyuma giren kale arkası taraftarlarının bir sorumluluğu gibi görüyorlar.

Kombine kart sahibi (K.S); *“Kulübün yarattığı bu durum soruna neden oluyor. Maçlara belli bir grubu ücretsiz alıp diğer grubu ücretli alması doğru değil. Böyle yaptığında açık tribünde ki adam diyor ki ben para verip girdim maça, o bedava girdi, ben neden bağırayım o bağırsın diyor.”*

Tam bu noktada açık tribün taraftarını endüstriyel futbolun değiştirmeye başladığı kitle olarak ele alabiliriz. Bir taraftan yıllık kombine kart alarak kulübe ücret ödeyen taraftarlar verdikleri paranın karşılığında maçı rahatça izlemek, oynanan futboldan keyif almak ve mutlu olmak istiyorlar. Diğer taraftan derbi maçlarında, maçın önemli anlarında, atılan gollerden sonra vb. durumlarda kale arkası tribünlerinden gelen tezahürat çağrılarını uyararak ayağa kalkıp yanlarında oturan hiç tanımadıkları taraftarın omzuna elini atarak tezahürat etmeye başlıyorlar. Fakat bu durum çok fazla sürmüyor, çünkü önlerinde bir tribün lideri yok ve yanındaki taraftarla gerçekten tanışmıyorlar. Ve maçın geriye kalan bölümünde çekirdek çitleyerek maçı izliyorlar. Fakat aynı durum kapalı tribün taraftarları için asla söz konusu olmuyor. Hangi maç olursa olsun, hangi önemli an olursa olsun, kapalı tribün taraftarlarını ayakta ve omuz omuza bir tezahürata eşlik ederken göremiyorsunuz. Açık tribün taraftarları; ne kale arkası taraftarları gibi sürekli organize bir şekilde tezahürat yaparak takımlarına destek veriyorlar, ne de kapalı tribün taraftarları gibi tamamen bireyselleşmiş bir seyirci havasında maçı takip edebiliyorlar. Bu arada kalmışlığın istikameti ise, kale arkası taraftarlığından kapalı tribün taraftarlığına doğru gidiyor.

Kulüp yönetimleri ve taraftarlar arasındaki ilişkiye iki farklı noktadan bakmamız, özellikle Türkiye'deki yapıyı daha iyi ve bilimsel bir temelde anlamamıza yardımcı olabilir.

Bu iki noktadan biri; ünlü Fransız düşünür Guy Debord'un "Gösteri Toplumu"¹⁵³ kavramıdır. Daha önce literatür bilgilerinde açıkladığımız bu kavram temelde, kapitalizmin eğlence kültürünü kullanarak sanal (gerçek dışı) bir dünya yarattığını ve kitleleri bir tür iletişimsizlik içine ittiğini söyler. Bu bağlamda futbolu bir Show-Business'a¹⁵⁴ dönüştürmeyi hedefleyen endüstriyel futbol; birbiriyle son derece sıkı, kolektif bir bağa sahip ve sistemin kontrolü dışında bir güç olan taraftar toplulukları yerine, yan koltukta maçı takip eden seyirciyi tanımayan, organize bir tezahüratı gerçekleştirilemeyen ve dolayısıyla sistemi rahatsız edemeyecek kapalı tribün taraftarını diğer bir adıyla müşteri seyircileri arzu etmektedir. Burada sorulması gereken soru, Türkiye'de henüz müşteri seyirci profiline dönüştürülememiş, kale arkası tribünlerindeki taraftar grupları sistemi tehdit eden kontrolsüz bir güç müdür? Bu taraftar grupları ile futbol kulübü yöneticileri arasındaki bağlar bu kontrolsüz gücü kontrol altına alma yöntemi midir? Tribün liderlerine sağlanan bedava biletler, deplasman giderlerinin karşılanması vb. bir çok yardımın karşılığında kulüp yönetimlerinin beklentileri nelerdir?

Tribün lideri (JB) Trabzonspor'un şampiyonluğa oynadığı 1996'lı yıllarda açık tribündeki taraftar grubunun görüldüğü kadar kalabalık olmadığını, kulüpten alınan biletlerin satıldığını ve dolayısıyla normal seyircilerin zorla ayağa kaldırılarak tezahürat yapıldığını söylüyor.

(JB), Aslında geniş bir grup değildi, 100-200 kişi geliyordu yanındaki milleti sövme kıyamet kaldırıyorlardı, o zaman çok kavga oluyordu. Ben oradan geldiğim için tribünü iyi biliyorum. Eskiden adam kulüpten bedava 1000 tane 2000 tane bilet alıp satıyordu. Yine var satılma olayı yani yapan yapıyor. 100-200 kişiyle giriyorduk oraya milleti kaldırıyorlardı, millette mecbur kalkmak zorunda kalıyordu, orası öyle bir geniş görünüyordu...

(JB), bugünde kulüpten bedava bilet alındığını söylüyor. Bununla birlikte bedavaya alınan biletler dışarıda sade vatandaşa satıldıktan sonra, bileti satan taraftar

¹⁵³ Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı. s.43

¹⁵⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Show_business

liderlerinin 3-4 hafta sonra biletleri kayboldu diyerek iptal ettirdiklerini ve yeniden çıkarttıklarını söylüyor.

(JB) Burada ben yönetime suç buluyorum. Geldi geleli diyorum onlara değiştirelim bu tribün kültürünü... Adam alıyor bileti kulüpten bedavaya, satıyor. Bu bir gerçek yani, bunun lamı cimi yok, biz bunu gözlerimizle görüyoruz... Adam 1000 tane alıyor 800ünü satıyor... Üç maç sonra gidip biletleri iptal ettirip yeniden çıkartıyorlar... Şimdi artık kulüp vermiyor kaybolan biletin yenisini...

Kale arkası taraftarlarından (O.Ç) kulüp yönetimlerinin taraftar liderleri ile iş birliği içinde olduklarını söylüyor, bir anlamda karşılıklı çıkar ilişkisini vurguluyor.

(O.Ç)Bugün stat da futbolcuya ya da yönetime küfür eden insanlar parasını verip, karşılığını alamayan insanlardır. Hiçbir zaman kale arkalarında yönetime karşı küfür olmuyor, çünkü onlar işbirliği içindeler yönetimle... Sonuç ne peki? Biletine para vererek stadyuma gelen, parasının karşılığını alamadığını düşündüğünde yönetime istifa diye bağırarak taraftar ile bedavaya gelen taraftarlar arasında çatışma oluyor, kavgalar oluyor...

Görüldüğü gibi Türkiye’de kulüp yönetimleri ve bazı taraftar grupları arasında oluşan organik bağların sonuçları, tribünlere ve dolayısıyla futbola farklı yansımalarda bulunmaktadır. Dev bir endüstriyel sektör haline dönüştü denilen, içinde büyük miktarda paraların harcandığı ve toplumun çok geniş bir kesiminin ilgilendiği futbolda bu tip ilişkilerin olması doğrumudur? Türkiye’deki futbol kalitesinin bir türlü istenilen yere gelememesinde ve tribünlerde istenilen huzur ortamının sağlanamamasında bu ilişkilerin rolü var mıdır?

Bu konuyu ikinci bir noktadan, Ultras taraftar gruplarının yayınladıkları ortak manifesto üzerinden inceleyebiliriz. Bu manifestodaki¹⁵⁵ maddelerden ikisi; kulüpten

¹⁵⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ultras>

her türlü yardım ve iletişimin reddedilmesi gerektiğini ve taraftarların deplasmanlara kendi imkanlarıyla gitmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Taraf lideri (JB) kendilerinin bu yönetime kadar biletleri bedava aldıklarını, bu yönetimden sonra ise sezon başında kulüple oturup pazarlık yaptıklarını ve belli bir fiyat üzerinden toplu şekilde kulübe para vererek bilet aldıklarını belirtiyor.

(JB), Biz birkaç senedir para toplamaya başladık çocuklardan, ondan önce para toplamazdık. Bu yönetimden sonra başladık çünkü parayla almaya başladık. Ondan önce alıyordum ben dağıtıyordum. Galatasaray maçında 900 tane bilet düştü bana, millet yalvardı bana sat diye, ben yok dedim herkes içeriye girecek. Dağıttık çocuklara. İstesem her türlü 30 lira 40 lira yolumu bulurdum. Ama yapmadım, biz buralara böyle geldik. Biz böyle olmasak biz buralara gelemezdik zaten, Allah'a şükürler olsun biz 1000 kişiyi hiçbir zaman aşağı düşmüyoruz tribünde... Sorun yok biz yine geldik tribünümüzü yaptık, bağırıyoruz...

Diğer taraftar gruplarını, bedava bilet alıp satan taraftarları sorduğumuzda (J.B) bunu doğru bulmadığını söylüyor ve kendilerinin bilet ücretlerini nasıl temin ettiklerini anlatıyor;

Biz bu davranışları, bu bileti alıp satan taraftarı tasvip etmiyoruz... Şimdi adam benim siyasi görüşüme karşı çıkıyor. Ben başbakanla da görüşüyorum. Adam alıyor bedava bileti ben bundan para kazanmayayım mı? Diye soruyor. Kazan ama getir oraya sen adamını. Yap yapma demiyorum ama oraya getir adamını işini yap 50 tane bileti sat yine... Bizim sistem çok farklı, biz sezon başı oturuyoruz, benim her mahalleden adamım vardır. Kaç kişi getiriyorsun? 100 kişi, ben yüz bilet veririm ha duyuyorum tabi onlardan 5-10 tanesi satılıyor ama o kadar olur diyorum. Adama sesimi çıkarmıyorum. O kadar çocukla uğraşılıyor o da... Listeyi veririz, içeride alırız, maç başını belirleriz. Bu sene küçük maç 7.5 TL, büyük maç 15 TL'ye anlaştık. Tüm sezon 150 TL yapıyor. Bu sene burada herkes UEFA'ya girmeyi bekledi bilet almak için ama biz beklemedik, çekimizi verdik biletlerimizi aldık... Adam diyor ki sen ondan bundan aldın parayı .Ben kulübe paramı veriyor muyum? Kardeşim. Kulübe sonuçta ben 225.000 lira paramı götürüp veriyorum. Onu bana kim verdi

ilgilendirmez seni. Önemli olan benim kulübe verdiğim paradır. Gerisini ben kendi aramda hallederim. Bana geçen sene bakanın çocuğu aldı biletleri. Dedi ki 1500 tane bilet alacağım sana (J.B) adam aldı. Allah razı olsun, sadece bana da değil, herkese aldılar. Ama çoğunu bana verdi. Geldik biz on numara tribün yaptık geçen sene. Biz bu takımı destekliyoruz...

Deplasman olgusunu ele aldığımızda ise, taraftarların geçmişte deplasmana giderken tüm masraflarını kulübün karşıladığını görüyoruz. Günümüzde ise kulübün deplasmana giden taraftarlara kısmi destek sağladığını görüyoruz.

(H.A) Şimdi daha çok deplasmana giden, eskiden bu kadar imkân yoktu... Eskiden tüm masrafları kulüp veriyordu. Şuan kulüp deplasman için para vermiyor. İşte şampiyonluğa oynadığımız sene mazot alıyorduk sadece, örnek vermek gerekirse İstanbul mesela kaç litre 300, onu alıyorduk geri kalanını biz kendimiz hallediyorduk, otobüs parası vs...

Görüldüğü gibi gerek maç biletleri üzerinden gerekse de deplasman maçları üzerinden Trabzonspor taraftar gruplarının kulüp yöneticileri ile organik bir bağı mevcuttur. Bu durum taraftar liderleri aracılığıyla taraftar gruplarını etkilemekte ve taraftarların oyun adına özgür iradelerini tribünlere yansıtma konusunda önemli bir sınırlayıcı nokta olarak görülmektedir. Ultras taraftar gruplarının öne sürdüğü gibi taraftarlar kulüpten herhangi bir yardım almadıklarında, tribünlerde çok daha özgür davranabileceklerdir.

Futbol ve tribün deyince akla gelen ilk olgulardan biri kavga ve şiddet olaylarıdır.^{156,157,158} Bu olayların özdeşleştiği grup ise genellikle taraftar topluluklarıdır. Anket sonuçlarımıza bakıldığında, kale arkası tribün taraftarlarının kavga olaylarına (%42,4) kapalı tribün taraftarlarına oranla (%10,6) daha fazla

¹⁵⁶ Fişekçioğlu, B. ve Ark. (2010). Futbolda Şiddet ve Yasal Karşı Tedbirler. *Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*. Vol:3.Sayı:2

¹⁵⁷ Özmeden, M. (2005). Futbol Seyircilerine Göre Rakip Seyirci Davranışlarının Seyirci Saldırganlığına Etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Vol:13. Sayı:2

¹⁵⁸ İlhan, E., Çimen, Z. (2011). Spor Alanlarında Şiddet ve Spor Medyasının Etkileri: Spor Yazarlarının Algıları. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. Vol:5. Sayı:3

karıştığı görülüyor. Özellikle genç insanların bir araya geldiği taraftar grupları her iki kale arkası tribünün yaklaşık üçte ikilik kısmını dolduruyorlar. Geriye kalan kısımları ise, bu gruplarla organik bir bağı olmayan, daha çok maddi sebeplerden dolayı ya da oradaki atmosferi yaşamak için tribüne gelen taraftarlardan oluşuyor. Tribünlerdeki yaş ortalamalarına bakıldığında, kale arkasındaki taraftarlar daha genç bir popülasyona sahip. Kale arkası taraftarlarından (O,Ç) yaş kitlesinin zamanla değiştiğini ve gençleştiğini söylüyor. Kale arkası tribün lideri (J.B) taraftarların yaş ortalamasının düşüklüğü ile ilgili; *“Şuan Türkiye’de en düşük tribün yaş ortalaması bizde, ben bakıyorum şimdi tribünlere Genç Fenerbahçeliler, Çarşı vs. İstanbul taraftarının profili çok farklı, genelde hep 20’nin üstünde. Ama bizim tribün çok genç, aslında bizim tribünü yakalamamız lazım. Bir sürü genç çocuk var, 16’dan başlıyorlar tribüne, mesela geliyor ufak çocuklar ağabey bizi at tribüne diyorlar. Kapıdan almıyorlar ama biz bir şekilde sokuyoruz içeriye bu çocukları. Maksat çocuk gelmiş oraya bu ortamı görsün Trabzonspor sevgisini alsın...”*

Tribünlerdeki yaş ortalaması o tribünün yapısını, karakterini ve kültürünü belirlemede önemli bir etken. Şuan kapalı tribünde kombine kart sahibi olan (K.S) geçmişte uzun süre kale arkasından takıma destek verdiğini söylüyor. (K.S), *“Benim düşünceme göre belli bir kitle kale arkasında bağıyor, bende 20 yaşındayken veya daha gençken onlar gibiydim, onlar gibi bende bağııp çağırma, zıplama seviyordüm. Kale arkasına gidiyordum o zaman ama tabi belli bir yaştan sonra insan bağıırma devrini kapatıyor. Yaşla alakalı, artık insan olgunlaştıktan sonrada, nasıl diyeyim sende bağıırıyorsun destek veriyorsun ama süreklilik olmuyor tabi...”*

Kale arkası tribünlerinin bu genç popülasyonu şiddet olaylarının bu tribünde daha fazla görülmesinde etken olabilir. Bununla birlikte kale arkası tribünlerinde belli bir düzen olmadığı söylenebilir. Kapalı tribün taraftarları maçın başlamasına çok az bir süre kala stadyuma gelip koltuklarına otururken, bu durum kale arkasında yerini bir kaosa bırakıyor. Tribün lideri (J.B) stadyumdaki kavga olaylarının nedeninden bahsediyor;

(JB) Bizde ne var biliyor musun? 50 kişi bir araya geldi mi kendini bir şey zannediyor. Bu tip çocuklar hem takıma zarar veriyor hem bize zarar veriyor. Bu işi genelde 1500 kişinin içinde belli tipli inanlar yapıyor, 3-5 tane çıktımı zaten yetiyor orayı karıştırmaya, bir şey başladığı zaman kalabalık içinde önünü alamıyorsun. O bir şey yaptığı zaman ona dur diyene kadar diğeri başlıyor geçemiyorsun önüne... (O.Ç) Genellikle kavga çıkaranlar, hap, alkol alıp tribüne gelenlerdir.

Tribünlerin kalabalık ortamı kavga ve şiddet olaylarına zemin hazırlıyor. Çoğu zaman bir kıvılcım büyük bir kavganın çıkmasına yetebiliyor. Bugün kapalı tribünde kombine kart sahibi olan (T.A) geçmişte karıştığı bir şiddet olayında, kalabalığın yarattığı psikolojinin etkili olduğunu söylüyor;

2000’li yıllarda bir Fenerbahçe maçında, Trabzonspor’da yenmişti galiba tam hatırlamıyorum, gidip bir iki tane taş atmıştım Fenerbahçe taraftarının bulunduğu tribüne, ama sonradan pişman oldum. Neden böyle bir şey yaptınız? Tamamen o andaki psikoloji ile... Kalabalık, kızdık, hakeme sövdük. Birey olarak bu davranışı kesinlikle yapmam, sürü psikolojisi... Diğer taraftan şiddete hiçbir anlam veremiyorum ve bunu yapan insanların dışarıda da bundan zevk aldığını düşünüyorum. Yani şiddete meyilli insanların tribünde birbirlerine neden baktın deyip kavga ettiğini bildiğim için, bundan zevk aldıklarını düşünüyorum... Aslında futbolun bir suçu yok, insanlarda bir problem var.

Tüm bu verilerin ışığında bu bölümün son ve araştırmanın en önemli sorusunu sorabiliriz. Endüstriyel bir sektöre dönüşen futbol müşteri seyircisini ortaya çıkarabilmiş midir?

Futbol taraftarları sosyal bir gruptur. Sosyal bir grup olmanın beraberinde getirdiği özellikleri kendi bünyesinde barındırmaktadır.¹⁵⁹ Taraftarların ortak bir gayesi, sosyal yaşamlarında paylaşımları, belli bir iş bölümü, organizasyonu, kendine has jargonu, slogan ve söylemleri, benzer giyim tarzları, saç kesimleri vb. gibi pek çok benzer özellikleri vardır. Peki, futbolun ekonomi eliyle değişip geliştiği bu süreç

¹⁵⁹ Dönmezler, S. (1984). *Sosyoloji*. Ankara:Savaş. s. 187

içerisinde futbol benzer ortak özellikleri olan başka bir sosyal grup oluşturabilmiş midir?

Kale arkası taraftarları ve kapalı tribün taraftarları arasında uyguladığımız anket sonuçlarına bakıldığında genel olarak oransal farklılıklar mevcuttur. Kapalı tribün taraftarlarının yaşları, eğitim düzeyleri ve gelir düzeyleri kale arkası taraftarlarına oranla yüksektir. Kapalı tribün taraftarlarının %48,2'si üniversite eğitim düzeyine sahipken, kale arkası taraftarlarının %25,9'u üniversite eğitim düzeyine sahiptir. Kapalı tribün taraftarlarının %61,2'si aylık 3000 TL'nin üzerinde gelir düzeyine sahipken, kale arkası taraftarları arasında bu oran sıfırdır.

Meslek bilgilerine baktığımızda, kale arkası taraftarları arasında işçi sınıfının oranı %25,9 iken bununla birlikte işsiz olanların oranı %17,6'dır. Kapalı tribünde ise işsiz hiç kimse yokken işçi sınıfının oranı %4,7'dir. Diğer taraftan kapalı tribünde özel sektörde çalışanların oranı %62,4'tür. Tüm bu veriler kapalı tribün taraftarının kale arkası taraftarına göre daha yüksek bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan futbol ve harcama, kulübe gelir sağlama açısından bakıldığında; kale arkası taraftarlarının %41,2'si kulüp tarafından bilet fiyatlarının yüksek tutularak takıma ekonomik kazanç sağlanmaya çalışılmasını doğru bir yöntem olarak görürken, kapalı tribün taraftarlarının ise %42,4'ü bunun doğru bir yöntem olduğunu düşünmektedir. Kale arkası taraftarlarının %83,5'i kulüplerine destek olmak için kulübün lisanslı ürünlerinden satın aldıklarını belirtirken, kapalı tribün taraftarlarının %77,6'sı kulübün lisanslı ürünlerini satın aldıklarını belirtmiştir. Futbol için maç bilet ücretleri hariç, aylık harcama giderlerine baktığımızda; hiç para harcamayanların oranı kale arkası taraftarlarında %20 iken, kapalı tribün taraftarlarında %29,4 dür. Aylık 201 TL ve üstü harcama yapanların oranı ise kale arkası taraftarlarında %10,6 iken kapalı tribün taraftarlarında %14,1'dir.

Tüketim verileri incelendiğinde, kale arkası taraftarları ile kapalı tribün taraftarları arasında önemli oranda gelir düzeyi farklılığı mevcut olmasına rağmen,

futbol için aylık ortalama harcama miktarlarında iki grup arasında önemli bir fark yoktur.

Sonuç olarak; her ne kadar iki tribün arasında sosyo-ekonomik açıdan ve eğitim düzeyi açısından kapalı tribün lehine farklılıklar dikkat çekse de, gerek tüketim alışkanlıkları, gerek kulübe maddi destek olma gerekse de oyunu gösteri olarak kabul etme açısından derin farklılıklar ortaya çıkmamıştır.

Bununla birlikte kapalı tribün seyircisinin, kale arkası taraftarına oranla şiddet olaylarının oldukça dışında oluşu, farklı takım taraftarlarına yaklaşımlarındaki olumlu tutum ve davranışları, ılımlı bir seyirci profili çizmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda, kapalı tribün seyircileri ile kale arkası taraftarları arasında birçok farklı noktada benzerlikler ve zıtlıklar mevcuttur. Genel olarak kapalı tribün seyircilerinin, kale arkası taraftarları gibi sosyal bir grubun tüm özelliklerini taşıdıklarını söylemek oldukça güçtür. Ancak, taraftarların oluşumundaki tarihsel süreç hatırlanacak olursa, kapalı tribünün kendine has yapısını çoktan oluşturmaya başladığını söyleyebiliriz. Her ne kadar şuan için müşteri seyirciler tüm belirgin özellikleriyle stadyumda yerlerini almıştır demek doğru olmasa da, gelecek on yılların kaçınılmaz sonucunun bu olacağı şimdiden bellidir.

Bu araştırmanın konusu, sosyolojik yaklaşımla alanda daha önce hiç çalışılmamıştır. Son derece geniş ve farklı perspektiflerden araştırılmaya açık olan bu konuya bu tez çalışması bir girizgah olarak kabul edilmelidir. Konu sosyolojik boyutunun yanı sıra ekonomik, hukuksal, yönetsel bakış açılarıyla da çalışılmaya açık ve elverişlidir.

KAYNAKLAR

- Akay, A.** (2002). *Kapitalizm ve Pop Kültür*. İstanbul: Bağlam. s.36
- Akşar, T.** (2005). *Endüstriyel Futbol*. İstanbul: Literatür. s.3
- Argan, M.** (2007). *Eğlence Pazarlaması*. Ankara: Detay. s.321
- Arık, M.B.** (2004). *Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki: Top Ekranda*. İstanbul: Salyangoz. s. 24
- Arıpınar, E.** (Ed.).(1992). *Türk Futbol Tarihi* (1.Cilt). İstanbul: TFF. s.8
- Authier, C.** (2002). *Futbol A.Ş.* Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Kitap. s. 16
- Aydın, M.B., Hatipoğlu, D. ve Ceyhan, Ç.** (2008). Endüstriyel Futbol Çağında “Taraftarlık”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26. s.289 – 316
- Aydoğan, F.** (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*. Ankara: Kapital. s.165
- Baş, M.** (2008). Futbolda Taraftar ve Takım Özdeşleşmesi. *Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi*.
- Bauman, Z.** (2001). *Bireyselleşmiş Toplum*. Y. Alogan (çev.). İstanbul: Ayrıntı. s.40
- Boniface, P.** (2007). *Futbol ve Küreselleşme*. İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: NTV. s. 10
- Bora, T.** (Ed.) (2002). *Futbolun Ölümü*. İstanbul: İletişim. s.130
- Castells, M.** (2004). *Küresel Kuşatma Karşısında İnsan*. Şahabettin Yalçın (çev.). İstanbul: Da. s.20
- Debord, G.** (1996). *Gösteri Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı. s.43
- Dönmez, S.** (1984). *Sosyoloji*. Ankara: Savaş. s. 187
- Edegell, S.** (1998). *Sınıf*. D. Özçivit (çev.). Ankara: Dost. s. 10
- Elias, N. ve Dunning, E.** (1986). *Quest for Excitement: Spor and Leisure in the Civilising Process*. Blackwell.
- Erdin, M.** (2004). *Yer Fener Gök Cimbom*. İstanbul: İthaki. s.18
- Erdoğan, İ.** (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s.1–58.
- Fişekçioğlu, B. ve Ark.** (2010). Futbolda Şiddet ve Yasal Karşı Tedbirler. *Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*. Vol:3.Sayı:2

- Galeano, E.** (2008). *Gölgede ve Güneşte Futbol. (4. Baskı)*. E. Önalp ve Kutlu M.N. (çev.). İstanbul: Can. s.41
- Goody, J.** (2004). *Kapitalizm ve Modernlik: Büyük Tartışma*. İhsan Durdu (çev.). İstanbul: Küre. s.145
- Güngör, N.** (Ed.). (1999). *Popüler Kültür ve İktidar*. Ankara: Vadi. s.22
- Hatipoğlu, D. ve Aydın, M.B.** (2007). *Bastır Ankaragücü: Kent, Kimlik, Endüstriyel Futbol ve Taraftarlık*. Ankara: Epos. s. 142-143
- Http://www.tff.org/default.aspx?pageID=293**, Erişim Tarihi: 06 Aralık 2012
- Http://en.wikipedia.org/wiki/Ultras**, Erişim Tarihi: 06 Aralık 2012
- Http://tr.wikipedia.org/wiki/12%27nci_ada**, Erişim Tarihi 11 Kasım 2012
- İlhan, E. ve Çimen, Z.** (2011). Spor Alanlarında Şiddet ve Spor Medyasının Etkileri: Spor Yazarlarının Algıları. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. Vol:5. Sayı:3
- Kahraman, H.B.** (2003). *Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu*. İstanbul: Agora. s. 229
- King, A.** (1997). New Directors, Customers, and Fans: The Transformation of English Football in the 1990s. *Sociology of Sport Journal*. 14. s. 224 – 240
- Karaküçük, S.**(2011) *Rekreasyon, Boş Zamanları Değerlendirme*. Ankara: Seren. s. 73-74
- Kayaoğlu, G., Ciravoğlu, Ö. ve Akalın, C.** (1997). *Bir Tutkudur Trabzon*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat
- Kozanoğlu, C.** (1996). *Türkiye’de Futbol: Bu Maçı Alıcaz!* (2. Baskı). İstanbul: İletişim. s.32
- Kulaçoğlu, H.** (2004). *Fırtına, İhtilal, Efsane Trabzonspor*. İstanbul: İletişim
- Mehus, I.**(2010). The Diffused Audience of Football. *Journal of Media and Cultural Studies*. 24, (6), s. 897 – 903
- Merih, K. ve Akşar, T.** (2006). *Futbol Ekonomisi*. İstanbul: Literatür. s 14
Milliyet gazetesi.20 Nisan 2004
- Ongan, H. ve Demiröz, D.M.** (2010). *Akademik Futbol*. İstanbul: Hiperlink. s. 46
- Or, E.** (2009). Taraftar Memnuniyeti. İstanbul: *TFF Futbol Eğitim*. Volume.7

- Öngen, T.** (2010). *Marx ve Sınıf*. İstanbul: Praksi. 8. s. 9-28
- Özmaden, M.** (2005). Futbol Seyircilerine Göre Rakip Seyirci Davranışlarının Seyirci Saldırganlığına Etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Vol:13. Sayı:2
- Sanay, E.** (1991). *Genel Sosyoloji Dersleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Matbaası. s.176-185
- Stemmler, T.** (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. N. AÇA (çev.). Ankara: Dost. s. 10
- Trail G.T. ve James. J.D.** (2001). The Motivation Scale for Sport Consumption: Assesment of the Scales Psychometric Properties. *Journal of Sport Behavior*. 2,4 (2), s. 108 - 128
- Urartu, Ü.** (1994). *Futbol Teknik Taktik Kondisyon* (3. Baskı). İstanbul: İnkılâp. s.5
- Wahl, A.** (2005). *Ayaktopu: Futbolun Öyküsü*. Cem İleri (çev.). İstanbul: Yapı Kredi. s.31
- Wallerstein, I.** (2005). *Dünya – Sitemleri Analizi Bir Giriş* (2. Baskı). Nuri Ersoy ve Ender Aba Doğu (çev.). İstanbul: İmge. (2005). s.46
- Weber, M.** (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*. Zeynep Gürata (çev.). Ankara: Ayraç. s.29

EKLER**ANKET FORMU****1. Cinsiyetiniz**

Erkek ()

Kadın ()

2. Medeni Durumunuz

Evli ()

Bekâr ()

Boşanmış ()

3. Eğitim Durumunuz

İlkokul ()

Ortaokul ()

Lise ()

Üniversite ()

Yüksek Lisans ()

Doktora ()

4. Mesleğiniz

Lütfen yazınız _____

5. Ait olduğunuz yaş kategorisi

20'nin altında ()

20 – 29 ()

30 – 39 ()

40 – 49 ()

50 – 59 ()

60 ve Üstü ()

6. Gelir Durumunuz (TL)

- Düzenli bir gelirim yok ()
500 ve Altı ()
501 – 1000 ()
1001 – 1500 ()
1501 – 2000 ()
2001 – 2500 ()
2501 – 3000 ()
3000 ve Üstü ()

7. Doğum yeriniz

Lütfen yazınız _____

8. Maçlarda yapılan tezahüratlara eşlik ediyor musunuz?

- Evet ()
Hayır ()

9. Taraftarı olduğunuz takımı değiştirmeyi hiç düşündünüz mü?

- Evet ()
Hayır ()

10. Taraftarı olduğunuz takımı hiç değiştirdiniz mi?

- Evet ()
Hayır ()

11. Maç öncesi, sırasında veya sonrasında herhangi bir kavgaya karıştınız mı?

- Evet ()
Hayır ()

12. Futbol yüzünden fiziksel şiddete maruz kaldınız mı?

- Evet ()
Hayır ()

13. Futbol yüzünden sözlü şiddete maruz kaldınız mı?

Evet ()

Hayır ()

14. Bir kişinin farklı bir takımın taraftarı olması onunla arkadaşlık yapmanızı etkiler mi?

Evet ()

Hayır ()

15. Eşinizin farklı bir takımı desteklemesini olağan karşılar mısınız?

Evet ()

Hayır ()

16. Çocuklarınızın farklı bir takımı desteklemesini olağan karşılar mısınız?

Evet ()

Hayır ()

17. Daha önce hiç deplasman maçına gittiniz mi? Eğer gittiyseniz kaç kez gittiniz?

Evet () _____ kez

Hayır ()

18. Taraftarı olduğunuz takımın haricindeki Türk takımlarının Avrupa takımları ile yaptıkları maçlarda hangi tarafı destekliyorsunuz?

Türk takımlarını ()

Avrupa takımlarını()

19. Sizce bir futbol maçı ayakta mı yoksa oturarak mı izlenmeli?

Ayakta ()

Oturarak ()

20. Sizce kulüp tarafından bilet fiyatlarının yüksek tutularak takıma ekonomik kazanç sağlanmaya çalışılması doğru bir yöntem midir?

Evet ()

Hayır ()

21. Maç esnasında kendi takım futbolcularınız hata yaptıklarında onlara karşı küfür veya hakaret içeren sözler söyler misiniz?

Evet ()

Hayır ()

22. Maç esnasında rakip takım futbolcularına karşı küfür veya hakaret içeren sözler söyler misiniz?

Evet ()

Hayır ()

23. Maç esnasında hakemlere karşı küfür veya hakaret içeren sözler söyler misiniz?

Evet ()

Hayır ()

24. Kulübünüze maddi açıdan destek olmak için kulübün lisanslı ürünlerinden satın alıyor musunuz?

Evet ()

Hayır ()

25. Futbol için aylık ortalama ne kadar para harcıyorsunuz? (Maç bilet ücreti hariç)

_____ TL

26. Futbol müsabakalarının mücadelecî tarafını mı yoksa eğlence tarafını mı önemsiyorsunuz?

Mücadele ()

Eğlence ()

Her ikisi de ()

27. Sizin için takımınızın oynadığı bir maçın sonucu mu yoksa kalitesi mi önemlidir?

Sonucu ()

Kalitesi ()

28. Tribünlerdeki kadın ve çocuk taraftar sayılarının artmasını ister misiniz?

Evet ()

Hayır ()

29. Taraftarı olduğunuz takımın maçlarının dışında diğer futbol maçlarını düzenli olarak izliyor musunuz?

Evet ()

Hayır ()

30. Profesyonel futbolcuların özel yaşamlarında istedikleri gibi davranma hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet ()

Hayır ()

31. Kaybedilen bir maçın ardından tüm hafta boyunca kendinizi üzgün hissedermisiniz?

Evet ()

Hayır ()

32. Taraftarı olduğunuz takımı yaşamınızın vazgeçilmez bir parçası olarak görüyor musunuz?

Evet ()

Hayır ()

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : FATİH GÜR

Doğum Yeri : TRABZON

Doğum Yılı : 1983

Medeni Hali :BEKAR

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1997-2000 : Trabzon Endüstri Meslek Ve Teknik Lisesi

**Lisans 2004-2009 :Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Beden Eğitimi Ve Spor
Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü**

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2011/ 2012 : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Araştırma Görevlisi

2012 / -- : Pamukkale Üniversitesi, Araştırma Görevlisi